

XVI

САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА

Тематски зборник радова

Уреднице

др Љиљана Пешикан-Љуштановић

др Лидија Делић

др Данијела Лекић

УДРУЖЕЊЕ ФОЛКЛОРИСТА СРБИЈЕ, БЕОГРАД
ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ, БЕОГРАД
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ“, БЕОГРАД
НАУЧНО-ОБРАЗОВНО КУЛТУРНИ ЦЕНТАР „ВУК КАРАЦИЋ“, ТРШИЋ

БЕОГРАД – ТРШИЋ, 2026

САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА
XVI

Уређивачки одбор

oooooooooooooooooooooooooooo

др Саша Бабич, научни сарадник, ЗРЦ САЗУ Институт за словенско народописје, Љубљана, Словенија

др Ана Банић Грубишић, ванредни професор, виши научни сарадник, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Београд, Србија

др Татјана Володина, доктор филолошких наука, Центар за белоруску културу, језик и књижевна истраживања, Национална академија наука Белорусије, Минск, Белорусија

др Љиљана Гавриловић, научни саветник, Етнографски институт САНУ, Београд, Србија

др Сања Златановић, виши научни сарадник, Институт за политичке науке Словачке академија наука, Братислава, Словачка

др Дориан Јурић, асистент, Универзитет у Индијани, Блумингтон, Сједињене Америчке Државе

др Бојан Јовић, научни саветник, Институт за књижевност и уметност, Београд, Србија

др Ана Лазарева, кандидат филолошких наука, Руски државни универзитет за хуманистичке науке, Москва, Русија

др Данијела Лекић, научни сарадник, Институт за књижевност и уметност, Београд, Србија

др Сузана Марјанић, научни саветник, Институт за етнологију и фолклористику, Загреб, Хрватска

др Марина Младеновић Митровић, научни сарадник, Институт за књижевност и уметност, Београд, Србија

др Јеленка Пандуревић, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука, Босна и Херцеговина

др Немања Радуловић, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд, Србија

др Милан Томашевић, научни сарадник, Етнографски институт САНУ, Београд, Србија

др Тибер Фалцет, доцент, Универзитетски колеџ у Даблину, Даблин, Ирска

(Институт за класичне студије и славистику Филолошког факултета
Универзитета у Гдањску, Гдањск, Пољска)

(Институт за књижевност и уметност, Београд)

(Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш)

др Дејан Ајдачић, др Драгана Антонијевић,
др Марјетка Голеж Каучич, др Сања Златановић,
др Светислав Јованов, др Сања Лазаревић Радак,
др Данка Лајић Михајловић, др Весна Марјановић,
др Јелена Марковић, др Маја Миличевић Петровић,
др Андреј Мороз, др Јеленка Пандуревић,
др Маја Пасарић, др Игор Перишић,
др Ноел Путник, др Немања Радуловић,
др Сања Ранковић, др Лада Стевановић,
др Лидија Стојановић Лафазановска

САВРЕМЕНА СРПСКА ФОЛКЛОРИСТИКА XVI

Тематски зборник радова

Уреднице

др Љиљана Пешикан-Љуштановић

др Лидија Делић

др Данијела Лекић

Удружење фолклориста Србије, Београд
Институт за књижевност и уметност, Београд
Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд
Научно-образовно културни центар „Вук Караџић“, Тршић

Београд – Тршић, 2026

САДРЖАЈ

Уводна реч	9
------------------	---

I

ИНТЕРНЕТ, ВЕШТАЧКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА, ПОСТХУМАНИЗАМ: ИЗАЗОВИ ФОЛКЛОРНЕ ГРАЂЕ И ФОЛКЛОРНИХ ИЗУЧАВАЊА

Смиљана Ђорђевић Белић САЊАТИ У ДОБА ДИГИТАЛНЕ КУЛТУРЕ	15
Вероника Абрамова, Юлия Архангельская КОМИЧЕСКОЕ ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ РУССКИХ НАРОДНЫХ СКАЗОК И ПРИМЕТ В СЕТЕВОМ ФОЛКЛОРЕ	57
Smiljana Antonijević Ubois АФФЕКЦИЈА I DRUGI DEMONI: RAZVOJ JEZIČKIH TEHNOLOGIJA ZA JEZIKE SA OGRANIČENIM RESURSIMA	73
Ана Банић Грубишић ДИГИТАЛНИ ФОЛКЛОР У ДОБА ДРУШТВЕНИХ И ПОЛИТИЧКИХ КРИЗА	93
Недељка Бјелановић DULL, DUMB AND REPETITIVE? КАКО ПРЕЖИВЉАВАЈУ БАЈКЕ У ИНТЕРНЕТ ХАБИТАТУ	109
Тацјана Васильеўна Валодзіна АБРОЧНАЯ ТРАДИЦЫЯ БЕЛАРУСАЎ У КАНТЭКСЦЕ ВЕРНАКУЛЯРНАЙ РЭЛІГІЙНАСЦІ	121
Драгана Вукићевић ОД ТРАЧА ДО КЛИКБЕЈТА – ПОЕТИКА СЕНЗАЦИОНАЛИЗМА	141
Данијела Лекић ТЕОРИЈА ФОРМУЛЕ И ИНТЕРНЕТ ФОЛКЛОР: СТАРИ МЕХАНИЗМИ У НОВОМ ОКРУЖЕЊУ	155
Милош Матић МОДЕЛОВАЊЕ СТИЛОВА СТАНОВАЊА НА ИНТЕРНЕТУ.	173
Ана Милинковић, Дејан Илић МЕХАНИЗМИ ХУМОРА У МИМОВИМА О ПРОСЕЧНОМ СРБЕНДИ	189
Сузана Мицева ФИЛМУВАНИТЕ СКАЗНИ КАКО ДЕЛ ОД ДИГИТАЛНИОТ ФОЛКЛОР	213
Марина Младеновић Митровић, Александра Бјелић СИМПСОНОВИ ПРЕДВИЂАЈУ БУДУЋНОСТ – ОД ПРОФЕТСКОГ НАРАТИВА КА ТЕОРИЈИ ЗАВЕРЕ И КОНТРАНАРАТИВУ	221

САДРЖАЈ

Наташа Младеновић Рибих	
ОНЛАЈН НАРАТИВИ О ХАРИЗМАТСКИМ ВОЂАМА: АНАЛИЗА МУЛТИМЕДИЈАЛНИХ НАРАТИВА О ОСНИВАЧИМА МОРМОНИЗМА И САЈЕНТОЛОГИЈЕ – ЏОЗЕФУ СМИТУ И ЛАФАЈЕТУ РОНАЛДУ ХАБАРДУ.....	239
Јасмина Николић	
ПАМЋЕЊЕ КАО АЛГОРИТАМ: АИ МОДЕЛ И УСМЕНА ТРАДИЦИЈА	263
Љиљана Пешикан-Љуштановић	
ПРЕМА СВЕТУ И ПРОПАСТ. ЕСХАТОЛОШКИ НАРАТИВИ: ОД „ПОШЉЕДЊИХ ВРЕМЕНА“ КА СМРТИ УНИВЕРЗУМА	283
Лидија Делић	
ПРЕМА СВЕТУ И ПРОПАСТ: СМАК КАКАВ НИСМО ИМАЛИ	295
Евгения Потапова, Наталья Граматчикова	
ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНТЕРПРЕТАТОР ФОКЛЬОРНЫХ И ФОЛЬКЛОРИЗОВАННЫХ ТЕКСТОВ (НА ПРИМЕРЕ СКАЗОВ П. П. БАЖОВА)	313
Милан Томашевић	
ТЕОРИЈЕ ЗАВЕРЕ КАО САВРЕМЕНИ ФОЛКЛОР: СЕМИОТИЧКА АНАЛИЗА НАРАТИВА О НОВОМ СВЕТСКОМ ПОРЕТКУ	331
Веселка Тончева	
ДИГИТАЛНАТА 3Д ЕПОХА: НОВИ ПЕРСПЕКТИВИ В ДОКУМЕНТИРАНЕТО И ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ИНСТРУМЕНТАЛНИЈА СЪПРОВОД НА ТАНЦ	353

II

САВРЕМЕНА ФОЛКЛОРИСТИКА

Ивана Башић	
МЕТАФОРЕ ЗНАЊА У СРПСКОЈ ТРАДИЦИОНАЛНОЈ И САВРЕМЕНОЈ КУЛТУРИ ...	371
Мирослава Карацуба	
ЖАНР НАРОДНОЇ БАЛАДИ У СВИТЛИ СУЧАСНИХ БАЛАДОЗНАВЧИХ СТУДИЈ В УКРАЇНЦІВ ТА ПІВДЕННИХ СЛОВ'ЯН	395
Miloš Marinković, Zorana Guja Dražeta	
IZMEĐU NAUČNE POLITIKE I KULTURNE MISIJE: KONCERTI TRADICIONALNE MUZIKE U ORGANIZACIJI MUZIKOLOŠKOG INSTITUTA SANU	409
Suzana Marjanić	
ČIRI-BIRI-BA! ILI KAKO NE BITI NEVJEŠTA NEVJESTA: RUSALKA U INTERPRETACIJI CATERINE PANTI LIBEROVICI	435
Sonja Žakula, Nevena Milanović Minić	
INTERSPECIJSKI FOLKLOR? O FOLKLORISTICI I OSTALIM ŽIVOTINJAMA.....	447
Слободан Наумовић, Богдан Дражета	
О ЉУДСКО-ЖИВОТИЊСКИМ ОДНОСИМА НА ВИСОВИМА У ИСТОЧНОЈ ХЕРЦЕГОВИНИ И НА ПЕШТЕРСКОЈ ВИСОРАВНИ	473
Марко Стојановић	
МУЗЕЈСКИ ФОЛКЛОР – МЕНАџЕРСКИ ПРИСТУП	501

СМИЉАНА ЋОРЂЕВИЋ БЕЛИЋ*

Институт за књижевност и уметност

Београд

САЊАТИ У ДОБА ДИГИТАЛНЕ КУЛТУРЕ

Прилог нуди аналитичко разматрање културе сневања у дигиталном простору у Србији кроз усмеравање на неке од најважнијих видова њеног рефлектовања и креирања у оваквом окружењу. Први сегмент посвећен је сагледавању одлика онлајн сановника, са посебним акцентом на успостављању паралела са претходећом традицијом сановничке литературе, али и уз указивање на трансформације (на нивоу садржаја и његове презентације, начина комуницирања знања и сл.). Друга тематска целина обухвата наратије о сновима и сневању уопште у виртуелним заједницама (форуми и друштвене мреже). Уз тематске, мотивске и структурне одлике наратија, посебно се анализирају улоге учесника у комуникацији, стратегије позиционирања у оваквим заједницама, механизми успостављања контекста. У том правцу дигитални простор сагледан је као простор артикулације веровања и њиховог полилошког преговарања, односно – као простор дискурзивних пракси које омогућавају заједници/заједницама да обликују и интерпретирају сопствено искуство. Истовремено, у овим процесима се показује на који начин се индивидуална искуства интерполирају у културу сневања као колективни ресурс. Закључни део рада осветљава перформативну и ритуалну природу културе сневања у дигиталном окружењу. Показује се да култура сневања у овим оквирима одражава континуитет традиционалних жанрова и фолклорних културних пракси, истовремено отварајући простор за нове облике партиципације, комуникације и (пре)обликовања интерпретативних модела.

Кључне речи: дигитална култура, култура сневања, снови, приче о сновима, сановник, дигитални перформанс, дигитални ритуал.

* smiljana78@yahoo.com

Уводна разматрања: ка дефинисању дигиталне културе

Тону својеврсне објаве блиска констатација – *We are living in a network society*, коју је социолог Мануел Кастелс [Manuel Castells] изнео пре готово тридесет година у знаменитој трилогији *Информационо доба* (*The Information Age*, 1996–1998), чини се сасвим актуелном и у савременом тренутку, упркос критичким преиспитивањима Кастелсовог концепта у периоду обележеном убрзаним променама друштва о коме је промишљао, па и делимичним ревизијама које је и сам Кастелс понудио. Једнако су инспиративна и разматрања везана за могућности одређивања одлика умреженог друштва (енгл. *the network society*), као и за консеквенце које на различитим пољима социјалне стварности умрежавање јесте донело и још увек доноси.

Промишљајући о дијахронијској димензији развоја умреженог друштва, Кастелс констатује да се свет налази у процесу темељних структурних трансформација практично од седамдесетих година XX века. Промене, чији је карактер мултидимензионалан, доминантно су везане за нове технолошке парадигме, базиране на информационим и комуникационим технологијама (Castells 2005: 3). Полемишући са неким у литератури предложеним одређењима, попут *информационог друштва* или *друштва знања*, овај теоретичар истиче да су и информације и знање одувек били важни социјални фактори, али да је истински искорак из дотадашњих социјалних оквира омогућен управо новим дигиталним технологијама. Отуда умрежено друштво дефинише као друштво засновано на мрежама које функционишу помоћу информационих и комуникационих технологија утемељених на микроелектроници и дигиталним рачунарским везама, које генеришу, обрађују и дистрибуирају информације на основу знања акумулираног у чворовима мрежа, тј. умрежено друштво је социјална структура која је резултат интеракције између нових технолошких парадигми и друштвене организације уопште (Исто: 7). Овај нови важан фактор конституисања социјалних структура одразио се на готово све аспекте света који нас окружује, те тако Кастелс, уз економске и политичке импликације елаборира, у контексту овог разматрања посебно значајне, консеквенце везане за аспекте комуникације и социјабилности. Умрежено друштво види се, с једне стране, као хиперсоцијално, док се, с друге, та хиперсоцијалност заправо реализује кроз појаву умрежених индивидуа. Нове комуникативне оквире одређује неколико трендова. Најпре, комуникација је истовремено глобална и локална, спонтана и диригована (донекле заснована и на принципима тржишта) – другим речима, од мас-медијског начина комуницирања дошло се до фрагментаризованог, делимично диригованог система, са сегментираном публиком/реципијентима. Потом, комуницирање је обележено интерактивношћу, флексиблиношћу, могућношћу

релативно једноставног укључивања, те посебно изразитом разгранатошћу и могућношћу интегрисања различитих извора информација у јединствен хипертекст. Коначно, експлозија хоризонталних мрежа, независних од етаблираних структура моћи, изнедрила је масовну комуникацију коју учесници могу самостално усмеравати (енгл. *self-directed mass communication*) као основни принцип интеракција (Исто: 12–14). Ови нови комуникативни модели и нове форме социјалне организације основа су културе у којој „људи укључују технологију у своје животе, повезују виртуелну реалност и реалну виртуелност, живе у различитим технолошким облицима комуникације, артикулишући их онако како им је потребно” (Исто: 11).¹

Развој нових облика коришћења дигиталних технологија, те и нових облика њихове потенцијалне монетаризације, усмерио је социолошка промишљања ка све чешћем говорењу о друштву платформи (енгл. *the platform society*). Овај концепт до извесне је мере опозитан Кастелсовом, посебно у погледу различитости погледа на принципе хијерархизације – наспрам хоризонталности структуре и релативне отворености умреженог друштва поставља се тенденција централизације као одлика друштва платформи, условљена њиховом алгоритамском и комерцијалном природом, те тенденцијама монополизације и акумулације моћи (van Dijck et al. 2018: 12). У основи се ова разлика види као доминација принципа „одоздо према горе” (енгл. *bottom-up*) у умреженом, односно принципа „одозго надоле” (енгл. *top-down*) у друштву платформи.

Ипак, у неким недавним интерпретацијама показано је и да савремено друштво треба разумети кроз усаглашавање ових двеју (донекле) опречних перспектива, посматрајући га као динамичну структуру која је тек до извесне мере централизована, но у којој и даље важну улогу имају дискурси који наглашавају децентрализујућу моћ мрежа (Comunello, Mulargia 2023: 867, 870).²

Уз нијансиранија или крупнија мимоилажења у социолошким погледима на аспекте социјалне стварности која обележава савремени тренутак, несумњиво је сагласје у погледу одређивања дигиталне културе као (релативно) нове важне форме друштвеног живота. Њено је основно обележје партиципативност, будући да дигитални алати омогућавају заједничко дељење знања и учешће у глобалној заједници, уз истовремено креирање специфичних идентитета (од локалних, до идентитета група повезаних заједничким интересовањима, интересима и сл.). У том правцу, полазећи од чињенице да фолклор изниче у сваком окружењу у ком се одвијају неформалне и свакодневне комуникације, Лин Мекнил [Lynne S. McNeill] говори и о дигиталној фолклорној култури (McNeill 2009: 81–82).

○○○○○○

¹ Сви преводи у студији су ауторкини.

² О Кастелсовој теорији у широком контексту социолошких теорија в. Petrović 2007; детаљније о Кастелсовом схватању културе умреженог друштва в. Mladenović 2019.

Питање места фолклора у дигиталној култури рачва се у неколико рукаваца. Најпре, и само поимање дигиталне културе као једног од доминантних образаца савремености открива функционисање архаичних матрица у концептуализацији стварности. Тако се у једном критичком погледу на употребу термина *мрежа* (и у научном и у колоквијалном дискурсу) процењује и да се *Мрежа* третира као „ново божанство” (Musso 2017, према Comunello, Mulargia 2023: 861). Амбивалентност у проценама и доживљају дигиталне културе примећује и Кастелс, указујући на укрштање два дубоко фолклорна феномена – технофобије (која укључује и дистопијске и апокалиптичке наративе), с једне стране, односно – утопијске визије будућности пројектоване кроз чежњу за овоземаљским рајем.³

У овим погледима, нове технологије уништавају радна места, интернет изолује, патимо од преоптерећености информацијама, дигитални јаз повећава социјалну искљученост, Велики Брат проширује свој надзор захваљујући моћнијим дигиталним технологијама, технолошки развој контролише војска, темпо наших живота неумољиво убрзава технологија, биотехнологија води до клонирања људи и до великих еколошких опасности, земљама Трећег света не треба технологија већ задовољавање њихових људских потреба, деца су све неупућенија јер размењују поруке и ћаскају уместо да читају књиге, нико не зна ко је ко на интернету, ефикасност рада је отежана технологијом која се не ослања на људско искуство, криминал и насиље, па чак и тероризам користе интернет као привилеговани медијум и убрзано брзо *губимо магију људског додира*. Отуђени смо технологијом. Или можете окренути све што сам управо написао ка супротном смислу, и *ући ћемо у рај људског испуњења и креативности омогућен технолошким чудима, у верзији исте митологије у огледалу*, коју овога пута пропагирају консултанти и футуролози, често на платном списку технолошких компанија. (Castells 2005: 6–7)

Дигитална култура показала се, потом, и више него флексибилном за прихватање и преношење фолклорних садржаја и жанрова, али и продуковање нових, о чему сведоче различито усмерена фолклористичка истраживања из последњих деценија.⁴ Функционисање у оквирима дигиталне

○○○○○○

³ Фолклористички погледи на ове проблеме већ су понуђени и у српској фолклористици (Делић 2024а, 2024б).

⁴ Искрпни аналитички прегледи праваца истраживања интернет фолклора (укључујући и ранија проучавања рачунарског фолклора, фотокопирлора, ксерокслора и сл.) понуђени су у Kõiva, Vesik 98–111; Blank 2009: 2–13; Peck 2020: 4–13. Последњих година израженије окретање интернет фолклору обележава и српску фолклористику, те се региструју анализе усмерене на жанрове, посебно мимове (Banić Grubišić 2023а), укључујући и перспективу културне анималистике (Žakula 2025), познате жанрове у новом окружењу (Перић 2021; Pešikan Ljuštanović, Delić 2023; Trubarac Matić 2025: 179–182), потом мотиве и њихове нове концеп-

културе обележава данас и културу сненања – систем знања, веровања и пракси повезаних са сном у најширем смислу. Овај систем обухвата различите друштвене и културне аспекте – од ритуала који претходе одласку на починак и пракси које регулишу само искуство сненања, преко тумачења симболике и семантике снова, све до наративних стратегија и ситуација у којима се снови преносе и интерпретирају. У том смислу култура сненања се може посматрати као специфичан облик кодираног знања, који својим обимом и комплексношћу превазилази оквире индивидуалног искуства и постаје део колективних пракси и симболичких система.

У актуелном тренутку култура сненања у дигиталном окружењу (ре)креира се у много равни: од сајтова обликом релативно блиских класичним сановницима, до разноликих видова интерактивног комуницирања у виртуелним заједницама које се формирају на (текстуалним или видео) блоговима, форумима и друштвеним мрежама различитог профила. Анализа која следи усмерена је на разматрање културе сненања у неким од поменутих оквира, видове (пре)обликовања интерпретативних модела и, коначно, особености комуникације знања. У том правцу дигитални простор биће сагледан као простор артикулације веровања и њиховог полилошког преговарања, односно – као простор дискурзивних пракси које омогућавају заједници/заједницама да обликују и интерпретирају сопствено искуство. Истовремено, у овим процесима се показује на који начин се индивидуална искуства (сада у новом окружењу) кроз заједничка тумачења интерполирају у културу сненања као колективни ресурс.

Онлајн сановници

Веровање да су снови много више од субјективног психолошког доживљаја и индивидуалног искуства, да представљају мост између овоземаљског и оностраног, нуминозног, културна је универзалија, премда су праксе тумачења и фигуре које су се као ауторитети у овом домену обликовале условљени специфичностима погледа на свет различитих заједница (Tedlock 1992; Burke 1997; Shulman, Stroumsa 1999; Tedlock 1999; Stewart 2004; Bulkley 2008; Рабинович 2013: 9–32; Marić 2014: 84–87; Neil 2021). Поимања о дару, умећу и способностима везаним за тумачења снова осцилирала су у широкој историјској и интеркултурној перспективи између виђења оваквих компетенција као специфичног знања чија се адекватна примена

○○○○○○

туализације (Delić, Mitrović 2021), дигиталну етнографију (Banić Grubišić 2023b), рефлексивање њу ејд исцелитељских пракси у различитим медијима, те и на интернету (Radulović 2018), функционисање фолклора (и наивног стваралаштва) на социјалним мрежама (Поповић Николић 2024: 168–172; Mladenović Mitrović, Bjelić 2025) и сл.

приписивала појединцима изузетних способности и заједничког/колективног, свима потенцијално доступног фонда представа. Снови су схватани као знамења, поруке божанства и(ли) вид пророчких визија те су их, с једне стране, тумачили (неретко и као вид објаве стицали) жреци, шамани, свештеници различитих култова, појединци којима су (некада и ретроактивно) придаване пророчке и сличне способности. На тај начин снови су бивали инкорпорирани и у шире сакралне наративе (Dundes 1984), функционисајући и као артикулација веровања, и као један од начина обликовања слике стварности, и као легитимизација (религијског, али и политичког) ауторитета (Рабинович 2013: 32–56). С друге стране, већ у старим цивилизацијама појављују се и списи који нуде упутства за тумачење (од Месопотамије и старог Египта надаље). Отуда су се темељи наслеђа европске ониромантије формирали кроз укрштање блискоисточних, грчко-римских, паганских, хебрејских, хришћанских и исламских утицаја и циркулишућих текстова, укључујући и визионарску литературу (Neil 2021: 24–158).

Oneirocritica, дело Артемидора из Далдиса из II века (обимна, тадашњом теоријом уоквирена класификација снова и врста приручника), потом спис *Oracles of Astrampsychus* приписиван Астрампсихусу (који се идентификује као персијски маг из III века п. н. е. или египатски мудрац), те *Oneirocriticon* Ахмета бин Сирина,⁵ уживали су велику популарност у византијској култури, а верзије су, у латинском преводу, преношене током средњег века и у западну Европу, касније превођене на различите језике. Популаран је у култури средњег и раног новог века био и текст приписиван пророку Данилу (*Somnia Danielis*), заправо базиран на касновизантијским сановницима (који су основе, опет, имали у Артемидору и Ахмету, уз укључивање библијских елемената). Посведочен од X века, потврђен је у бројним рукописима и инкунабулама до XV века у најмање 4 редакције, а било је и превода на народне језике (Wigzell 2004: 180).

Византијску традицију сановника и блиских жанрова намењених гатањима и прорицањима баштине и словенске средњовековне књижевности. Упутства везана за прорицање будућности познају и српски рукописни апокрифни текстови, а реч је махом о преводима са грчког. Прорицало се према данима у месецу (луновник), данима у недељи у зависности од тога када падају коледа (коледник), титрајима делова тела (трепетник), грмљавини у зависности од периода зодијака (громовник), кретању Сунца и Месеца (звездочатац или зодијак), сновима (сановник) (Трифуновић 1990: 37–38, 132, 146–147, 311–312; Белова, Турилов 1995: 486–487; Анђелковић

○○○○○○

⁵ Детаљна анализа извора и утицаја овог списка, уз поређење са Артемидором, понуђена је у обимној монографији Mavroudi 2002.

2004; Јовановић 2012: 527–547). Ови неканонски списи, будући да показују и везе са фолклорном традицијом, означени су у истраживањима и као део „народне хришћанске културе” (Петканова 1985).

На прелазу из средњовековног у нововековни период прогностички и профетски текстови продужавају да живе кроз преписе, а потом и кроз штампана издања, задовољавајући потребу нове, све бројније и разноликије читалачке публике за „утилитарним, езотеричним, делимично морализаторским и забавним штивом”, укључујући се у домен „народне писане културе” (Цибранска-Костова 2017: 2). Када је о контексту ондашњих балканских (српске, бугарске, румунске, грчке) књижевности реч, од XVIII, а посебно од XIX века постају карактеристична и жанровски хибридна (рукописна, а потом чешће и штампана) издања која укључују различите облике прорицања (уз и у поменутих средњовековним жанровима присутну астрологију, обухватиће и низ тада већ популарних пракси из домена езотеријског), а региструје се и неретко укључивање превода или прерада западноевропских аутора (Исто: 2; уп. Perkins 2004: 126). Хибридни карактер односиће се и на значајну улогу визуелних елемената (таблице, ликовне представе знака зодијака, магични квадрат и сл.) (Цибранска-Костова 2017: 4). Сановници ће се појављивати и као самосталне књижице и у оквиру описаних хибридних штампаних облика (омнибус издања), и у оквиру различитих календара и њима блиских форми, ослањајући се великим делом на претходећу им традицијску линију (Wigzell 2004: 180).⁶ Како је у вези са сановницима у Енглеској XIX века примећено, реч је о издањима која живе кроз неку врсту рециклирања, „хранећи се једно другим” (Perkins 2004: 126).

Као део широког корпуса „књига за народ”, сановници су у Србији XIX века бивали радо прибављано, читано, па и преписивано популарно штиво, о чему сведоче не само штампане књиге овог и сличног типа, чију динамику је могуће пратити и кроз оглашавање у штампи, позиве на пренумерацију и помене у етнографским и путописним делима, већ и контранаративи – нпр. пародирања сановника. О стабилности оваквог статуса у XX па и XXI веку сведочи изузетно велики број издања, продаја која се данас одвија од књижара до тезги, те и подаци о поседовању сановника које је ауторка овог прилога добила од великог броја саговорника на терену. Неки од њих, углавном старији, указивали су и на праксу преписивања (или фотокопирања) као начина ширења чак и до актуелног тренутка, уз могућност накнадног допуњавања преписа (сл. 1), а добијене су и потврде о сановницима као издањима која се чувају као део породичног наслеђа (сл. 2).

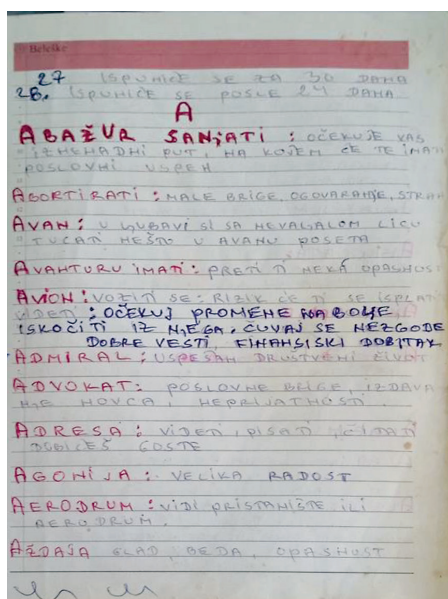
○○○○○○

⁶ Детаљано разматрање паралела између Артемидора, Ахмета, Псеудо-Данила и рукописних и штампаних сановника у различитим словенским културама, превасходно западнословенским и руској, даје Александар Гура (2025: 74–86).

Истовремено, тумачење снова било је део традиционалне усмене културе, о чему, уз бројне мотиве у фолклору, говоре и етнографски извори од XIX века до савремених истраживања. Из ове перспективе посматрано, праксе тумачења снова у српској култури виде се као један од сегмената динамичног простора у коме се прожимају народна култура, писана традиција, званична и вернакуларна религиозност и алтернативни духовни токови.

Будући да је овај слој књига за народ и популарне литературе до сада остао практично изван интересовања у српској науци, у наставку ће бити тек назначене линије континуитета које онлајн сановници остварују са традицијом која им претходи и из које и изниче.⁷

Бројне интернет стране које нуде тумачење симбола из снова обележене су, као и штампани сановници, еклектицизмом и хибридношћу. Неретко се тумачење снова нуди упоредо са знањима везаним за астрологију, нумерологију, тарот, различите друге езотеријске праксе које су, између осталог и кроз процесе инкорпорирања њу ејда у мејнстрим оквиру, одавно део популарне културе у Србији (сл. 3).

Слика 1. Фрагмент из преписаног сановника⁸

○○○○○○

⁷ Разматрање српских сановника и њима блиских издања у дијахронијској перспективи, утврђивање извора и утицаја, структурних карактеристика, односа стабилних елемената и иновација, видова рецепције, али и релација које остварују са ширим културноисторијским контекстима намеће се као несумњиво инспиративно и широко поље проучавања.

⁸ Ауторка фотографије Смиљана Ђорђевић Белић (околина Јагодине, централна Србија, 22. 2. 2024).

Слика 2. Сановник у издању *Ilustrovani horoskop* (1976)⁹

A	B	C	Č	Ć	D	Đ	DŽ	E
F	G	H	I	J	K	L	LJ	M
N	NJ	O	P	R	S	Š	T	U
V	Z	Ž						

Pretraga

SANOVIK	SADRŽAJ
Sanjati sa A	Godišnji horoskop za 2025.
Sanjati sa B	Lucidni snovi
Sanjati sa C	Trepetnik
Sanjati sa Ć	Kihalice po satima
Sanjati sa Č	Ljubavni Horoskop
Sanjati sa D	Kineski horoskop
Sanjati sa Đ	Keitski horoskop
Sanjati sa Dž	Egipatski horoskop
Sanjati sa E	Indijski horoskop
Sanjati sa F	Značenje cveća
Sanjati sa G	Značenje imena
Sanjati sa H	Ljubavni set
Sanjati sa I	Engleski sanovnik
Sanjati sa J	Gledanje u šolju (gatanje iz kave) – TUTORIJAL
Sanjati sa K	

Sanovnik – Sanjarica

Sanovnik – Sanjarica je najstariji online tumač snova, prilagođen exYU prostoru (Srbiji, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Makedoniji i Sloveniji). Ukupno broji preko 48 000 značenja. Započeli smo sa radom još davne 2000. godine, prešli na vlastitu domenu 2007. godine.

Слика 3. Почетна страна (home page) једног онлајн сановника¹⁰

○○○○○○

⁹ Ауторка фотографије Смиљана Ђорђевић Белић (Ланговет, Румунија, јун 2018).

¹⁰ <https://www.sanovnik.org/> (12. 12. 2025).

Одређени ниво иновација препознаје се махом на „површинском” нивоу. Реч је о увођењу нових реалија – симбола (нпр. свемирски брод, дисплеј, мобилни телефон, билборд и сл.) или новог/савременог начина означавања познатих реалија (ексхумација, егзекуција и сл.). С друге стране, региструје се и опстајање данас ретких или савременим генерацијама слабо познатих реалија, што се уклапа у тенденцију ка „садржинском конзервативизму” као обележју жанра (Wigzell 2004: 181).

Систематизујући моделе тумачења снова у фолклорним веровањима, Никита Толстој издваја неколико доминантних: идентичност, сличност, фонетска сличност, близина, принцип метафоре/метонимије, супротности и принцип митолошког симболизма (Толстой 1993). Александар Гура показује да истовестне релације на нивоу симбол – значење одликују и писану традицију сановника (уз делимичну различитост у фреквентности примера који конкретне принципе потврђују у изворима везанима за усмену, с једне, или рукописну и штампану грађу, с друге стране; Гура 2025: 115–192; уп. Wigzell 2004: 180). Очекивано, ове се карактеристике преносе и на сановнике у онлајн окружењу, нпр.:

- принцип идентичности: *DAĆA (posmrtna gozba) Sanjati daću znači da ćeš izgubiti dragog prijatelja;*¹¹
- принцип сличности: *Ako ste sanjali lekara, u bliskoj budućnosti biste mogli imati određenih poteškoća za koje će vam trebati pomoć nekog stručnog lica ili pomoć druge osobe;*¹²
- принцип метафоре: *U slučaju da ste sanjali izlazak Sunca, na javi biste mogli dobiti priliku za nešto novo ili biste mogli dobiti još jednu šansu za ostvarenje nečega što do sada niste uspjeli. Ovakav san je dobar znak i predstavlja rađanje i nove početke pa je moguće i da uskoro dobijete prinovu u porodici. Takođe je verovatno da ćete izaći iz nekog lošeg perioda i da će vas pratiti sreća u onome što poduzimate;*¹³
- принцип супротности: *Ako sanjate suze, onda vas očekuje iskrena sreća. Ako liјete suze u snu, to znači da ćete se razveseliti ili umiriti. Ako drugi liјe suze, sa njim će se radovati;*¹⁴
- принцип митолошког моделовања: *Sanjati puno vaški u kosi – dobitak, neočekivana zarada, napredak u kariјeri ili neka pohvala ili priznanje na koje možete biti ponosni.*¹⁵

Уз овакве, неретко се срећу и примери у којима се мање или више јасно препознају модели психологизације, уз тежњу за додатним разјашњавањем

○○○○○○○○

¹¹ <https://www.sanovnik.org/sanjati-pojam-sa-pocetnim-slovom-d.html> (23. 6. 2025).

¹² <https://sanovnik.net/sanjati/l/lekar/> (1. 6. 2025).

¹³ <https://sanovnik.net/sanjati/s/sunce/> (2. 6. 2025)

¹⁴ https://sanovnik.com/l-39430-Suze#google_vignette (4. 7. 2025).

¹⁵ <https://staznacisanjati.blogspot.com/search/label/v> (22. 8. 2025).

како утемељености симболике одређене реалије која се у сну јавља тако и откривања логике везаности за унутрашњи свет појединца и(ли) пратеће животне околности које сан контекстуализују:

Sanjati mutnu vodu. Ukoliko je voda u vašem snu bila mutna, onda to nije dobar znak. Zapravo, mutna voda u snu simboliše loše emocije koje vas ispunjavaju. Vi ste ogorčeni i puni mržnje prema svima oko vas. Osim toga, nezadovoljni ste sobom i konstantno vas muče nemiri i preokupacije. Ma koliko pokušavali, vi nikako ne uspevate da pronađete svoj mir. Smatrate da niste dobro shvaćeni u sredini u kojoj živite i nailazite na nerazumevanje. Ono što je vama potrebno jeste da uspostavite mir u svom umu i svojoj duši i da se oslobodite svih loših emocija. Savetujemo vam da se malo više posvetite sebi i da odete na odmor. Pokušajte pozitivnije da razmišljate jer jedino tako možete biti spokojni, zadovoljni i srećni.¹⁶

Премда би се могло помислити да је реч о значајнијој иновацији, и овде је реч о топосу жанра, тек донекле трансформисаном. Наиме, зависно од типа, и пређашњи штампани сановници могли су објашњења давати у сасвим сведеном или знатно проширеном облику, у ком се не занемарују пол сневача, животне околности и сл. Додатно, неретко су оваква издања у предговорима садржала и елементе који се односе на значај и природу снова (сопствене концепте ће, уосталом, изнети већ и Артемидор), при чему су таква објашњења бивала приписивана пророцима, филозофима и сл., уз укључивање научних и псеудонаучних интерпретација, карактеристичних за одређене периоде историје културе. Тако ће од друге половине XIX века сановници рефлектовати и физиолошко-соматска тумачења, потом фројдовске и јунговске концепте (које је могуће препознати и у савременим издањима), а данас и концепте блиске њу ејџ спиритуалности (Wigzell 2004: 180; Perkins 2004: 127–128).

Један од најсадржајнијих сајтова овог профила (са близу 50.000 појмова) нуди на почетној страни дужи текст који објашњава природу сна и сањања, комбинујући популарно поимање психоаналитичких и психолошких погледа на природу снова, неурофизиолошка објашњења фаза спавања, али и традиционална знања. У указивању на индивидуална значења симбола препознају се и одједи учења о потреби перманентног рада на себи и самоостварења кроз такву праксу. Истовремено се, међутим, указује на древност ониромантије, те се легитимитет понуђеног садржаја темељи и на позивању на традицију:

Osnovna lista značenja u ovome online sanovniku preuzeta je iz stogodišnjeg sanovnika, međutim kako su se ta značenja pokazala netačna i veoma zastarela, mi smo ih na osnovu uvida u kompilaciju ruskih, zapadnih i

○○○○○○

¹⁶ https://savremenazena.rs/sanjati-vodu/#google_vignette (11. 10. 2025).

azijskih sanovnika, ažurirali i unapredili, a čak šta više, u međuvremenu smo dodali i značenja za nove modernije pojmove.¹⁷

Ослањање на ауторитет (приписивање садржаја историји познатим или мистификованим пророцима, позивање на старе рукописе, преводе и сл.) препознаје се наново као жанровска конвенција (Perkins 2004: 126–127), те тако, рецимо, већ неки српски сановници из XIX и с почетка XX века носе наслове попут: *Најновији сановник персијско-египатски са рождаником, вечитим календаром и разним забавним и поучним стварима*, *Egipatski sanovnik i tumačenje snova prema nebesnim znacima sa prirodno filozofskom tablicom (od Nastradamusa)* и сл. Позивање на „стогодишњи сановник” извесно је (судећи према поређењу објашњења неких симбола) реферирање на *Домаћи забавник писан према старој познатој књизи Вечити или стогодишњи календар* (веома популарно, прештампавано и допуњавано издање у другој половини XX и почетком XXI века) и потврђује поменуту стратегију рециклирања као инхерентну поетици жанра. Додатно, оваква стратегија може се интерпретирати и као „одрицање од одговорности” издавача, а сличан вид дистанцирања региструје се некада у наглашавању да је реч о штиву намењеном и забави, те у напоменама везаним за условност понуђених објашњења симбола (која, парадоксално, опстају паралелно децидираном тону тумачења):

Pristupate misterioznom i fascinantnom svetu snova gde se pravila realnosti ne mogu primeniti. Iskreno se nadamo da će Vam Svet Snova pomoći da izgradite bolji osećaj kada su snovi u pitanju i pruži Vam znatno bolje razumevanje istih. Apsolutno smo posvećeni traganju ključa koji bi Vam pomogao pri interpretaciji značenja onoga što sanjate. Razumevajući svoje snove, imaćete bolju perspektivu.

Shvatamo da su Vaši snovi jedinstveni. Ni jedna druga individua ne može imati Vašu pozadinu, Vaše emocije ili Vaše iskustvo. Svaki san je povezan sa Vašom sopstvenom „realnošću”. Stoga, u interpretaciji snova su trenuci iz Vašeg privatnog, poslovnog života i Vaša iskustva od velike važnosti.

Ne zaboravite da su snovi ti koji sjedinjuju telo, misli i duh. To je ono što Vas snabdeva energijom pri čijem posedovanju imate bolji pogled na sebe pri istraživanju onoga što je duboko u Vama. Dakle ostanite ovde neko vreme – istražujte, otkrivajte, zabavite se i saznajte šta kriju VAŠI SNOVI!

Iz navigacionog menija na vrhu stranice izaberite početno slovo ključne reči Vašeg sna! Pronađite njegovo tumačenje, ili to učinite na još jednostavniji način: ukucajte u pretragu željenu reč, a zatim će se na stranici pojaviti njen opis, a samim tim i interpretacija onoga što ste sanjali.¹⁸

◇◇◇◇◇◇◇◇

¹⁷ <https://www.sanovnik.org/> (12. 9. 2025).

¹⁸ <https://www.navidiku.rs/sanovnik> (11. 7. 2025).

Овакав дискурс и наративне стратегије сасвим су слични сегментима из предговора неким деветнаестовековним издањима, нпр.:

Често се у друштву запиткуе „шта” значи мой санъ без да тко зна одговорити ште е. Едан би рекао ово, а други оно. Онай „шта ми е брига за санъ”, овај „санъ е санъ, санъ е лажъ а Богъ е истина” а трећи и четврти и т. д. „санъ е женско булазненъ”. Сваки нешто каже, само незна санъ шротумачити, или се руга ономе, кои му преповеда шта е снио, немислећи на то да снови по већој части неки извѣстанъ значай имаю, и да човека више пута одъ несреће сачувати могу.

Истина да насъ разумъ светуе да се снова суевѣрно не држимо, али насъ онъ и то опоминѣ, да ни еданъ санъ презириемо, будући да валяда никога нема, кога не би ни овај или онај санъ обрадовао или сневеселио, и тимѣ му спокойство одузео, да мора пожелити, да му се овај или онај санъ протумачи.

На ту е цѣл овај сановникъ сачинѣнъ, по реду азбучномъ у редъ ставлѣнъ, са онимъ како су стари и нови народи увештбали, сравнѣнъ и са одговарајућимъ числима снабдѣвен.

Зато нека сановникъ овај на увеселение и забаву у приятельскимъ друштвима послужи, нека свакоме сноповѣдателю санъ срећно протумачи, а наипосле нека му срећу даде, да на лутрији са погађајућимъ числима добие. (Сановникъ 1857: 2)

Наведени одломак са сајта сановника илиструје и парадокс везан за наглашавање новине, актуелности, посредно – прилагођености и пријемчивости савременом читаоцу, упркос описаним елементима вишеструко присутног конзервативизма садржаја. Овде није реч о сензационализму својственом актуелном културном (медијском) контексту, већ можда пре о сензационализму као „маркетиншком” слоју поетике сановничких наслова уопште, будући да и старија штампана издања неретко као део наслова имају епитете *нови*, *најновији* и сл.

Тип комуникације на сајтовима онлајн сановника је најчешће једносмеран, те се од сличних штампаних издања онлајн сановници разликују превасходно на нивоу алата које интернет као медиј нуди (опције за претрагу, олакшавање кретања кроз сајт путем линкова и сл.; абecedно представљање појмова такође је уобичајено за штампане сановнике, мада су најранији били организовани и тематски). Ипак, неки сајтови онлајн сановника нуде озбиљнију меру интерактивности, те се уз класичан сановник нуди и могућност консултовања тумача у коментарима (у којима је могуће наћи и веома детаљне приче о сновима, те тумачења администратора сајта, в. сл. 4), а неки сајтови, уз странице организоване као статични онлајн сановници, укључују и странице форумског типа (сл. 5).¹⁹

○○○○○○

¹⁹ <https://sanovnik.com/> (22. 12. 2025).

IZABERI POČETNO SLOVO KLJUČNOG POJMA TVOG SNA

A B C Č D Đ E F G H I J K L Ĺ M N Ń O P R S Š T U V Z Ž

Pristupite misterioznom i fascinantnom svetu snova gde se pravila realnosti ne mogu primeniti. Iskrveno se nadamo da će Vam Svet Snova pomoći da izgradite bolji osećaj kada su snovi upitani i pruži Vam znatno bolje razumevanje istih. Apsolutno smo posvećeni traženju ključa koji bi Vam pomogao pri interpretaciji značenja onoga što sanjate. Razumevajući svoje snove, imaćete bolju perspektivu.

Smatramo da su Vaši snovi jedinstveni. Ni jedna druga individua ne može imati Vašu pozadinu, Vaše emocije ili Vaše iskustvo. Svaki san je povezan sa Vašom sopstvenom „realnošću“. Stoga, u interpretaciji snova su trenuci iz Vašeg privatnog, poslovnog života i Vaša iskustva od velike važnosti.

Ne zaboravite da su snovi ti koji spajaju telo, misli i duh. To je ono što Vas snabdeva energijom pri čijem posredovanju i imate bolji pogled na sebe pri istraživanju onoga što je duboko u Vama. Dakle ostanite otkrdo neko vreme - istražujte, otkrivajte, zabavite se i saznajte šta kriju VAŠI SNOVI!

Iz navigacionog menija na vihu stranice izaberite početno slovo ključne reči Vašeg sna! Pronaćete njegovo tumačenje, ili to učinite na još jednostavniji način: ukucajte u pretraživaču željenu reč, a zatim da se na stranici pojavi njen opis, a samim tim i interpretacija onoga što sliči sanjati.

DNEVNI HOROSKOP

Ovan	Vaga
Bik	Škorpija
Blizanci	Strelac
Rak	Jarac
Lav	Vodolija
Devica	Ribe

VIŠE S WEBA

MOŽETE LI PRONAĆI BROJ 23 NA SLICI?
Kliknite na njega i preuzmite BESPLATAN lek za zglobove!

Lišica ugasila svetlo u Crnevu

BJ

Sanjala sam juče da sam se spremila da idem na neku proslavu i da sam obukla kratku mini haljinu u crnoj boji koja obično ne nosim kratku haljinu na proslavama i svi me pitaju zašto sam u crnoj i zašto je haljina kratka, a ja im kažem da nikad nisam obukla kratku i da bas zato sad hocu.Unapred hvala na odgovoru

20.07.2023 10:39

SA

Poštovana,Ovaj san ukazuje na Vaše unutrašnje želje da se promenite i istražite nove strane svoje ličnosti. Može biti podstrek da je ponekad dobro izaci iz svoje zone udobnosti i isprobati nove stvari kako biste bolje upoznali sebe. Takođe, može odražavati Vašu svest o važnosti prihvatanja i istraživanja svoje autentičnosti bez obzira na mišljenje drugih.

Sanovnik

20.07.2023 20:20

Слика 4. Онлајн сановник интерактивног типа²⁰

Додатно, неке странице одређену меру интерактивности остварују путем нуђења опција за директан контакт са тумачима, делимично функционишући и као онлајн продавнице на којима је, уз новчану накнаду, могуће преузети (даунлодовати, енгл. download) различите типове приручника (од издања везаних за астрологију до оних која улазе у широк домен тзв. *self help* литературе). У понуди је и музика за успављивање и увођење у ментално стање које обезбеђује добар сан. Савети везани за миран сан укрштају се у широком онлајн простору са текстовима мантри, али и канонских православних молитви (на сајту Српске православне цркве посебна страна посвећена је оваквом типу текстова,²¹ а вероватно одавде текстове преузимају и преносе различити портали, укључујући и портале дневних новина таблоидног типа),²² те и тзв. народних

²⁰ <https://www.navidiku.rs/sanovnik> (11. 7. 2025).

²¹ Од наведених текстова, конкретну везаност за сан и сњевање има посебно *Молитва друге Светог Макарија Великог Богу Оцу* („Госпoде Боже наш, што сaгрeших oвoгa дaнa рeчју, дeлoм и мишљу, oпрoсти ми кaо блaг и чoвeкoљубив. Пoдaри ми мирaн и тих сaн, пoшaљи ми свoгa Aнђeлa чувaрa кoји мe зaклaњa и чувa oд свaкoгa злa. Јeр си Ти чувaр душa и тeлa нaших, и Тeби слaву узносимo, Oцу и сину и Свeтoмe Духу, сaдa и увeк и у вeкoвe вeкoвa. Aмин.”), <https://spc.rs/sr/news///7830.molitve-pre-spavanja.html> (3. 7. 2025).

²² <https://fratellanza.net/pravoslavne-molitve-prije-spavanja/> (11. 7. 2025); <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/4374071/vecernje-molitve-pred-spavanje-ovih-pet-molitvi-mozete-izgovoriti> (12. 9. 2025); <https://zena.blic.rs/tradicija-i-obicaji/najjace-molitve-pred-spavanje-najbolji-nacin-dasmirite-misli/s1jlx2c> (12. 9. 2025) итд.

молитвица.²³ Још једна паралела с усменом културом огледа се и у чињеници да су у српским етнографским изворима (уз молитвице и успаванке као магијске текстове културе сневања) забележена и бајања и друга упутства за обављање магијских радњи усмерених на заштиту током сна и сневања, те отклањање несанице (Мијатовић 1909: 303; Јуришић 1931: 41 итд.), али и подаци о радњама које укључују и црну магију, рецимо за довођење у стање сна из ког је практично спавача немогуће пробудити (Кордунаш 1932: 82). Сачувани су и рецепти за справљање лекова против несанице, а занимљиво је напоменути да се у вези са оваквим проблемима обраћало и свештеницима, те да су се свеске рецепата преносиле као део породичног наслеђа у свештеничким породицама, засигурно већ у XVI и XVII веку (Вуксан 1929: 29–32). Реч је, дакле, о још једном показатељу увек присутних преплитања различитих културних модела, што актуелно стање културе сневања у онлајн простору потврђује као наставак вишевековне традиције, тек донекле (и очекивано) измењене, сходно променама социокултурних контекста.

Последње године обележене су и тенденцијом преусмеравања онлајн сановника у другачија дигитална окружења, у складу са новим доминирајућим трендовима комуникације на интернету. Реч је, превасходно, о отварању You Tube канала који некада егзистирају паралелно с одговарајућим сајтовима. У овом моделу медијатизована комуникација не огра-

◇◇◇◇◇◇◇◇

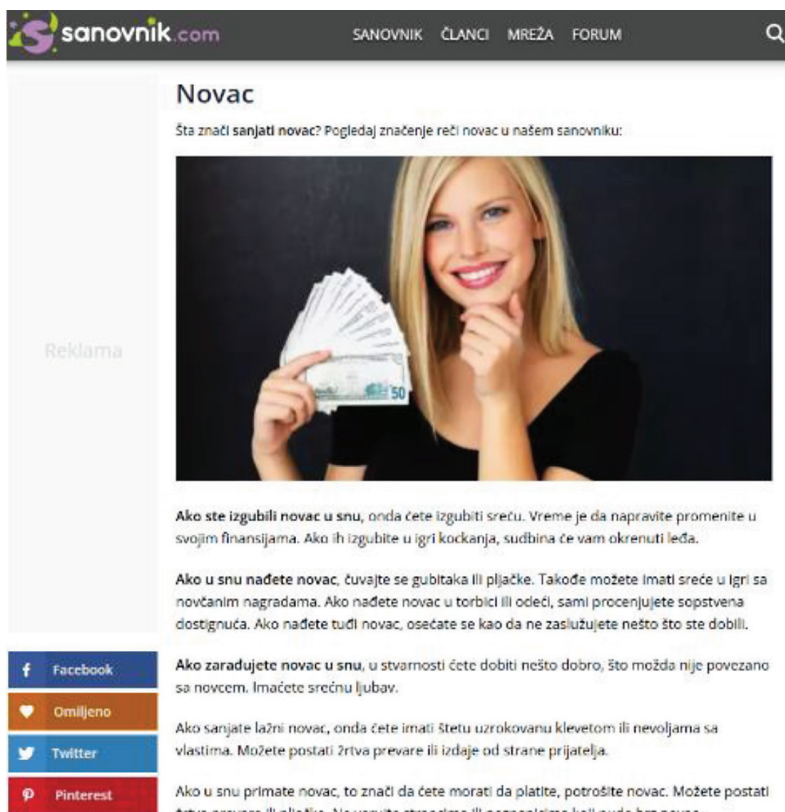
²³ Најфреквентнија молитвица у онлајн простору представља, према теренским налазима ауторке прилога, и најучесталији текст који је циркулисао и још увек циркулише у усменој култури (уз већи или мањи степен варијантности):

Легох спати Бога звати
И анђеле призивати.
Бог се деси на небеси,
Небеса се отворише,
Анђели се поклонилише,
Христа бога замолише
Где ја легнем, где ја спим
Да никакво зло не сним.
Крст на небу крст на земљи,
Крсти Боже место моје,
Где ја легнем, где ја спим
Да никакво зло не сним.

<https://duhovnaoaza.wordpress.com/2015/03/24/%D0%B4%D0%B5%D1%87%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4-%D1%81%D0%BF%D0%B0%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5/> (11. 8. 2025); на интернету се јавља и у варијантама (у различитим жанровима интернет фолклора – текстуалне објаве на форумима и друштвеним мрежама, рилови итд.), нпр. <https://www.ana.rs/forum/index.php?topic=3479.495> (12. 8. 2025); <https://www.instagram.com/reels/C3uarx8sF8a/> (12. 8. 2025).

О овом жанру, те и о овом конкретном тексту, варијантама и паралелама у компаративном словенском контексту, опширније је писао Љубинко Раденковић (Radenković 1991).

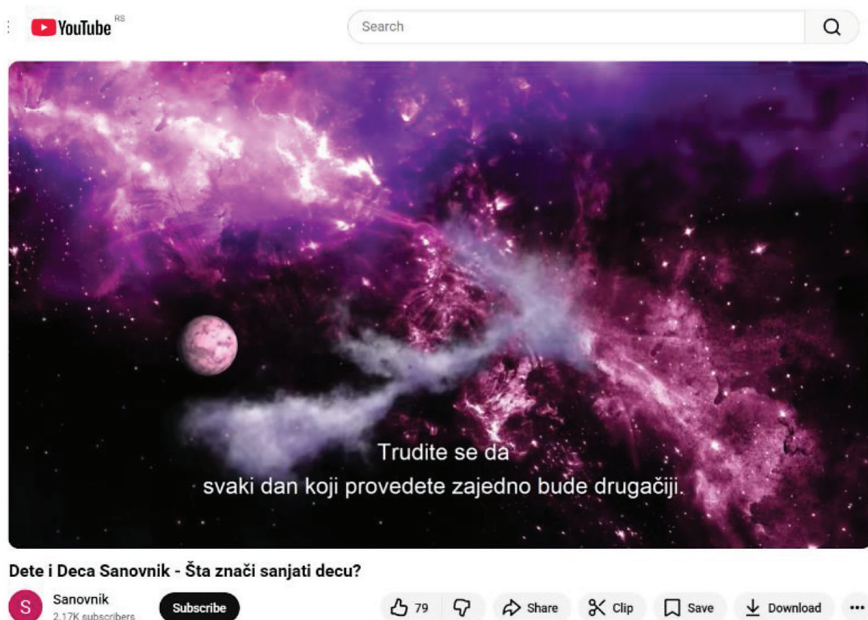
ничава се на статичним сајтовима својствен текст (који, истина, неретко може укључити и сликовне представе, в. сл. 5), већ подразумева додатне аудио-визуелне компоненте (паралелно приказаном тексту, садржај се преноси и аудитивним путем; видео-клипови (дужи или краћи) могу да обухвате фотографије, анимације и сл. (мада се за сада релативно ретко сасвим приближавају жанру рила – енгл. reel). Аудио-визуелни слој у актуелном тренутку доминантно функционише као вид (минималне) естетизације садржаја који се преноси текстом (писаним или усменим), а тек у ретким случајевима, најчешће периферно, као семантичка допуна (нпр. фотографија симбола који се тумачи или анимација којом се сугерише мистички карактер снова уопште и сл., в. сл. 5 и 6; ово важи и за молитве и молитвице у аудио-визуелном формату, в. сл. 7). Уз то, овај слој профилише се некада и у део визуелног идентитета конкретног You Tube канала.

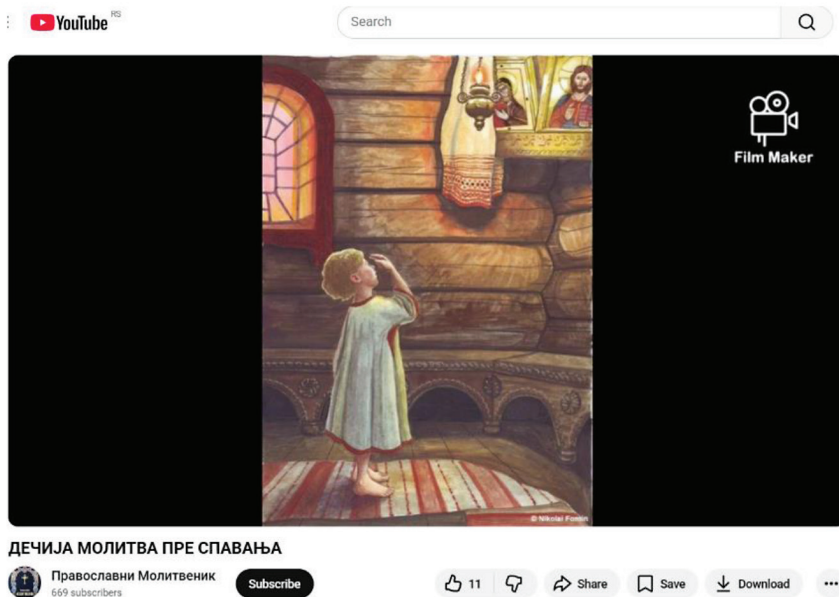
Слика 5. Детаљ онлајн сановника²⁴

oooooooo

²⁴ <https://sanovnik.com/l-36016-Novac> (22. 12. 2025).

Слика 6. Детаљ онлајн сановника аудио-визуелног профила

Слика 7. Народна молитвица у аудио-визуелном формату²⁵

◇◇◇◇◇◇◇◇

²⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=f6Omv6njxZU> (3. 10. 2025).

О интересовањима корисника индикативне податке нуди анализа броја прегледа конкретних објава – на каналу @SanjaricaSanovnik најпопуларније су (у шестогодишњем периоду) објаве формулативних наслова „Шта значи сањати...” – мртваца (126.000 прегледа), воду (49.000 прегледа), дете (47.000 прегледа), новац (42.000 прегледа), кућу (40.000 прегледа), змију (34.000 прегледа), измет (34.000 прегледа), а готово истоветну слику нуди по посећености нешто мање истакнут канал @dreamglossary, на ком највећу посећеност (у четворогодишњем периоду) бележе видео-клипови „Шта значи сањати...” – мртве (40.000 прегледа), змију (37.000 прегледа), паре (28.000 прегледа), воду (14.000 прегледа). Формулативност у насловима објава само је контексту (претпостављеним кључним речима претрага) прилагођена формула штампаних сановника (па и усмених формула веровања) – „Ако сањаш /сањате/ сањати Х...”. Премда You Tube као платформа нуди могућност озбиљније интеракције, реакције корисника могуће је пратити примарно кроз број прегледа и лајкова, док се озбиљније дискусије релативно ретко развијају у коментарима, што сугерише да се дигитални простори који се око оваквих канала развијају ипак доминантније доживљавају као простори информисања, но као простори преговарања. У контексту односа моћи у комуникацији – власник канала доживљава се као ауторитет у домену тумачења, те се у (релативно малобројним) коментарима превасходно срећу питања о значењу различитих симбола, некада праћена кратким одговорима. Ипак, и овакве, наизглед ирелевантне и минималне информације могу се тумачити у фолклористичком кључу. Интересовање за одређене теме свакако не нуди реалну слику фреквентности онога о чему савремени корисници интерната сањају, али нуди упечатљиво сведочанство о ономе што се доживљава као интригантно, ономе што позива да буде протумачено. У том правцу, реч је управо о симболима и са њима повезаним сновима који имају потенцијал да буду укључени најпре у оквиру индивидуалног дугорочног сећања, а потом, могуће, и да кроз наративне праксе постану део заједничког знања мање или веће заједнице.²⁶

Наративи о сновима и сневању: форуми и друштвене мреже

Доминантно једносмеран модел комуникације, који је у вези са релативно статичним интернет страницама (па и њима паралелним You Tube каналима) описан, у великој се мери разликује од облика културе сневања

○○○○○○

²⁶ О овим процесима детаљније, уз упућивање на релевантну литературу, у Ђорђевић Белић 2026.

које нуде дигиталне платформе које омогућавају виши степен интеракције. Када је о садржају реч, уместо упутстава за тумачење и објашњења значења симбола, сајтови наглашено интерактивног типа садрже примарно наративе о конкретним сновима; уместо примарно једносмерне комуникације, у вези са значењем снова обликују се у оваквим дигиталним окружењима и виртуелним заједницама сложени и често врло разгранати полилози. У овом прилогу биће издвојени форуми, као релативно рано развијен облик заједничког комуницирања у дигиталној култури, те сајтови друштвених мрежа (пре свега Фејсбук) као у актуелном тренутку доминирајући простори у којима се одвијају активности корисника интернета.

Размени искустава у вези са сновима и њиховим значењем посвећен је значајан број постова на форумима различите развијености у смислу броја покренутих тема и броја активних корисника (<https://forum.krstarica.com/forums/>, <https://www.ringeraja.rs/forumiall.asp> итд.). Учесници онлајн дискусија разговарају о бројним аспектима сневања и снова: од тумачења неурофизиолошке и психолошке основе, до саопштавања сопствених снова и трагања за њиховим тумачењем. Преглед и анализа обимног материјала показује да је жеља за дељењем искуства сањаног мотивисана проценом таквог искуства као на било који начин необичног или интригантног, важног. Овакве процене могу бити везане за доживљај садржаја сна као нечега што позива на тумачење, преко идеје о потенцијалној корисности за друге, могућности поимања таквог садржаја као елемента стратегије конституисања и(ли) потврђивања сопствене позиције у виртуелној заједници (улога ауторитета, али и улога компетентног приповедача и сл.), до могућности да сан буде доживљен као једноставно – занимљив, приповедања сам по себи вредан.²⁷ Типологија, сачињена на грађи коју чини усмени корпус који је током вишегодишњих теренских истраживања сачинила ауторка овог прилога,²⁸ а према којој би приче о сновима могле бити разврстане на пророчке/предвиђајуће, снове о покојницима (са низом подврста), те приче о сновима о стицању специфичних налога/завета или (тајног) знања, у основи одговара и слици коју нуди материјал доступан на форумима. Ипак, последња поменута тематска скупина претежно се среће у оквиру дискусија везаних за различите религијске и ритуалне праксе и искуства, у виртуелним заједницама које окупљају нпр. ходочаснике, у оквиру расправа о алтернативним облицима лечења и сл.

◇◇◇◇◇◇◇◇

²⁷ О сличним принципима који функционишу и у домену усмене културе, уз упућивање на додатну литературу, опширније у Đorđević Belić 2025: 26–27.

²⁸ У студији је понуђено и детаљно разматрање класификација које су до сада понуђене у литератури (Đorđević Belić 2025: 17–26).

У наставку ће бити представљен део грађе коју нуди форум Ана.rs, будући да је реч о једном од најдуготечнијих и најпосећенијих сајтова овог профила на овдашњим просторима (основан је 2004, данас има преко 250.000 регистрованих корисника, а према статистици наведеној на сајту, бележи се преко 8.000 порука дневно, уз отварање тридесетак нових тема). Као централне теме везане за снове фигурирају две релативно уопштено формулисане: *Тумачење снова* (803 стране, више од 10.000 постова; први пост из 2005, последњи из 2025) и *Шта сте сањали ноћас?* (314 страна, око 5.000 постова, први пост из 2010, последњи из 2026). Знатно мањи број постова смештен је у оквиру тема *Снови о мртвима* (13 страна, око 200 постова; први пост из 2012, последњи из 2024), *Предсказујући снови* (13 страна, око 150 постова; први пост из 2015, последњи из 2024), *Снови који се понављају* (15 страна, око 300 постова; први пост из 2010, последњи из 2023), *Снови који шаљу неку поруку* (3 стране, око 40 постова; први пост 2015, последњи 2020) итд.

Пажљиво праћење тема показује низ, из угла фолклористике, релевантних карактеристика културе сневања у овом слоју дигиталне културе. Осим о могућности да се начин формулисања тема види и као показатељ емске класификације, дистрибуција садржаја – број постова који конкретне теме окупљају, сведочи о тенденцијама везаним за тематску усмереност снова који поседују потенцијал даљих наративних (ре)контекстуализација (ауторкин усмени корпус потврђује доминацију снова о покојницима, те оних који се могу одредити као пророчки/предсказујући, а сличне тенденције одликују и руски усмени корпус; Мороз et al. 2020). Потом, садржаји са форума отварају могућност анализе тематских и структурних карактеристика наратива, али и стратегија њиховог повезивања. Коначно, дискусије у оваквом окружењу позивају и на промишљања о особеностима комуницирања и обликовања знања кроз преговарање искустава у обликованим полилозима.

Велики део постова доноси приче о сновима у мање или више развијеном облику, које структурним особеностима одговарају онима које функционишу и у усменој комуникацији. Осим наративне двопланости (план сновиђења и план социјалне реалности за који се сновиђење везује) као дистинктивне особине жанра (Сафронов 2016: 99–104; Ђорђевић Белић 2025: 29–35),²⁹ карактеристичан жанровски маркер представља и идејни комплекс „веровати у снове”.³⁰ Чести су и наративи који укључују само опис

○○○○○○

²⁹ Жанровске карактеристике усмених прича о сновима (укључујући мотивске, структурне, прагматичке и комуникативне аспекте) детаљно су разматране, уз навођење шире литературе, у Ђорђевић Белић 2025.

³⁰ Овај комплекс обухвата три слоја, од којих је за говорење о веровању довољно и постојање само једног (уз могућност колизије између слојева и у индивидуалним интерпре-

сновиђења³¹ (неретко праћен евоцирањем емоционалних реакција и сл.) за чијим се значењем трага, чије се тумачење од виртуелне заједнице управо и очекује. Неки снови се саопштавају и само као занимљиви, функционишући, пре свега, као лични доприноси својеврсном заједничком дневнику снова (овакве садржаје посебно окупља нпр. тема *Шта сте сањали ноћас?*, која и самом формулацијом и почетним постом усмерава кориснике у овом правцу, при чему се око одређених постова ипак развијају и додатна, наративно више или мање развијена тумачења, процене и слични видови коментара).

Приповедање о сновима у дигиталном окружењу одликује, као и у усменом, жанровски синкретизам (приче о сновима у ужем смислу преплићу се са вербализацијама веровања, некада укључују профилактичке текстове, описе заштитних или других ритуалних радњи и(ли) савета, упутстава, опомена и сл.; уп. Ђорђевић Белић 2025: 38–39). Блискост усменој комуникацији рефлектује се и кроз асоцијативно везивање, тј. уланчавање неколико прича у оквиру једног поста (в. пост D.1 у примеру који ће у наставку бити наведен).

Партиципативност као изразито обележје дигиталне културе, те (релативна) независност комуникације од естаблираних структура моћи читава се на форумима (као типичним продукtima умреженог друштва) кроз спонтаност у комуникацији, изостанак (интензивне) цензуре (премда се администраторима и модераторима оставља могућност брисања садржаја који се оцењују као непримерени, привременог или трајног блокирања корисника и сл.), смењивање наратора и кроз могућност избора улога (али и њихове промене условљене контекстом) у дигиталним приповедним догађајима. У следећем примеру (сегменту који обухвата континуирани низ постова објављених у периоду од 23. 7. 2016. до 26. 8. 2016), једна од корисница форума (B) спонтано се профилише у фигуру тумача и саветодавца (упућујући на адекватне профилактичке радње), задржавајући ову позицију и кроз неколико наредних постова. Сопствено знање темељи на ауторитету

○○○○○○

тацијама). Реч је и о идеји о предсказујућој моћи снова, и о идејама о повезаности сна и света социјалне реалности (али и унутрашњег света појединца који увек посредно и јесте везан за окружујућу социјалну реалност), те и најшире схваћеном веровању да сваки сан има значење, било да се за њим трага кроз принципе ближе традицијској култури или у кључу блискојем научним или псеудонаучним теоријама (в. детаљније у Ђорђевић Белић 2020; Ђорђевић Белић 2025: 32–35; уп. Сафронов 2016: 81–87).

³¹ У том правцу у литератури је уочена и структурна различитост на нивоу приче о сновима / приче о сновиђењима (које се виде као структурно скраћене, будући да изостаје експлицитно развијање сегмента наратива који доноси успостављање везе између света сна и света социјалне реалности). Ипак, имплицитно подразумевана веза чини могућим да се и овај други тип сагледа као врста прича о сновима (као жанровски шире категорије) (Веселова 2002: 172–178; Ђорђевић Белић 2026).

традиције као колективног знања (концептуализованог кроз анониман туђи глас који се укључује у сопствени: *Ja sam cula da...; Pa rekoh da sam cula da...*). Ипак, и такво знање показује се као подложно преговарању, бивајући доведено у питање причом о сну учеснице форума која се накнадно укључује (D.1) и иницира полемички дискурс кроз који се преиспитује концепт веровања. Додатно, иницирање полемике одвија се кроз наратив који илуструје и поменути принцип асоцијативног везивања прича о сновима, при чему у конкретном случају асоцијативност открива и функционисање прича о сновима као елемената породичног предања. У иницијалној причи о сну и потоњим тумачењима лако се препознају мотиви карактеристични за снове о мртвима (у конкретном случају – табу прихватања покојниковог позива да се са њим крене).³² Препознатљив тип прича о сновима о покојницима нуди и пост С.1 – сан о покојнику као потврда смрћу непрекинуте везе:³³

A.1 (23. 07. 2016. 08:28): Da li bi neko bio ljubazan da mi protumaci sinocni san koji sam sanjala? Molim vas, samo iskreno izlozite svoje misljenje, ma kakvo god da je.

Dakle, 2004te godine najbolji drug mog komsije koji je njegova generacija (10god stariji od mene) je izvrsio samoubistvo. Tada sam bila tinejdzerka i bila sam mu na sahrani. Inace, dok je bio ziv, ponekad sam vodila konverzacije ispred zgrade sa tim deckom, bili smo poznanici, salili se... Hocu da kazem da sa tom osobom nisam bila bliska i da se te osobe retko retko setim.

Sinoc sam sanjala da sam krenula u prodavnicu, a da je pocelo da se smrkava i da sam na tom putu srela tog mog komsiju kome se ubio drug i da mi je taj komsija dao par kolacica i pozvao da podjem sa njim na neko slavlje (cini mi se), da sam prihvatila ponudu, da nam se odjedanput pridruzio i taj njegov pokojni drug, a njih dvojica su se vec o tome dogovorili, da nas troje idemo ka stanici, dolazimo na stanicu, stojimo i cekamo bus...

Tada sam se probudila.

B.1 (23. 07. 2016. 10:42): Nisi sjela na bus i nikom nista. Zapali tom decku svijecu.

A.2 (23. 07. 2016. 10:52): da, hocu, zapalicu mu svecu vec sutra, hvala ti na savetu 😊. da sam sela na bus, onda bi to bio neki znak da mene vreba smrt iz nekog ugla? ja sam mislila da to sto sam krenula sa njim na bus da to ima neku simboliku? 🤔

B.2 (23. 07. 2016. 11:10): Ima i to simboliku, ali ne znam koju. Ja sam cula da, kad s mrtvim odes negdje, tipa sjednes u auto, bus, prodjes kroz tunel, predjes kroz prozor, da to ima simboliku smrti.

oooooooo

³² Детаљније о систему табуа у овом типу снова в. Ђорђевић Белић 2024: 11–16.

³³ О оваквом типу снова в. Ђорђевић Белић 2021: 202–204.

A.3 (23. 07. 2016. 11:15): da kazem, preminuli i ja smo prosli zajedno semafor, i setali do stanice, a to je par minuta hoda...

B.3 (23. 07. 2016. 11:22): Da, ti si hodala s njim, ali nisi nigdje usla.

C.1 (25. 08. 2016. 23:51): Sinoc sam sanjala tatu, bas sam pod utiskom. Sanjala sam da me vozi u kafic na docek Nove godine (gdje sam proslu i slavila). Neobavezna prica, kako kasnim i da bi trebali pozuriti, u autu su bili i moji brat, sestra i mama. A na kraju mi pruza ruku i pozdravlja sesa mnom, bas kao sto andjeli budu predstavljeni sa ispruzenom rukom koja poziva ili pozdravlja. Jos mi uz to daje i novac, samo htjedoh naglasiti da sam bas osjetila stisak ruke i toplinu 😊
Mislim da je to znak da je uz mene i da me cuva ili da ga nisam razocarala. Prvih 7-8 mjeseci sanjala sam ga na strasan i potresan nacin, a sad sve mirnije i ljepse 😊

D.1 (26. 08. 2016. 16:20) [коришћењем опције *reply* на пост B.2]: Par dana posle bakine smrti, sanjam ja nju kako me drži za ruku, idemo zajedno mojom ulicom, obe nasmejane, obučene u belo. Odjednom pred nama se pojavljuje bela svetlost. Krenule smo obe ka njoj i kao uskočile. Bila sam prestravljena par dana, jer sam mislila da ću da umrem, da me je pozvala "sebi", a znate zašto? Jer je i ona imala san pred smrt. Deda (njen muž, koji je umro davno) došao je na vrata i rekao, spremi se, ideš sa mnom. Ona je rekla, hoću, samo da uzmem torbicu. Kada je uzela torbicu, i krenula ka vratima, on je nestao...

Može, ali i ne mora da ima simboliku smrti... Baka jeste umrla nakon tog sna, a ja nisam...

B.4 (26. 08. 2016. 17:50): Pa rekoh da sam cula da to ima simboliku smrti, sto naravno ne mora da znaci...³⁴

Нудећи могућност за праћење формирања значења кроз интерпретације, грађа са форума нуди и слику тумачења природе сна и сневања, те

○○○○○○

³⁴ Дигитални дискурс (који карактерише и мултимодалност) презентује се у савременој науци на различите начине – од коришћења снимака екрана (тзв. скриншотова, енгл. screenshot), преко једноставних до сасвим сложених модела транскрипције. Избори су условљени темама истраживања, аналитичким фокусима, ужим дисциплинарним традицијама и условима посматрања, те и стратегијама заштите личних података корисника интернета (в. нпр. Blitvich, Bou-Franch 2018). Ауторка прилога одлучила се за модел транскрипције који не открива идентитет корисника, а где у ознаци поста абецедна ознака функционише као замена форумског псеудонима. Нумеричка одређења су додата у циљу лакшег праћења структуре целине полилога и реферирања на конкретан пост у анализи.

С обзиром да је разматрање усмерено на садржаје који се и у „оригиналном“, дигиталном контексту примарно обликују кроз текст, овакав избор чини се оправданим. Укључивање разматрања онлајн идентитета корисника (аутора постова) као додатног вида контекстуализације захтевало би и посезање за моделима репрезентације који у већој мери инсистирају на мултимодалности. У презентацији грађе у потпуности је задржана оригинална грађија, укључујући и емотиконе као визуелни слој комуникације.

се (као и у неким од поменутих онлајн сановника) и овде региструје напосредност представа које су блиске традиционалним фолклорним и оних које доминантније инсистирају на научним и(ли) псеудонаучним разумевањима, неретко инкорпорирајући и елементе из домена њу ејд спиритуалности.

Тако је на поменутом форуму на теми *Тумачење снова* почетни пост водио отварању вишедеценијски развијане дискусије која, осим личних погледа на природу снова и процену њихове важности у индивидуалном животу, као и нарација о сопственим искуствима, укључује и упућивања на штампане и онлајн сановнике, с једне стране, али и на конкретне активне психологе, психијатре и психоаналитичаре који принципе рада са пацијентима заснивају доминантно на анализи снова, с друге. Уз то, линковима се уводе текстови са различитих локација на мрежи (или се у целини преносе методом *copy&paste*), препоручује се научна психолошка литература, те и разноврсна издања која пре припадају домену популарне психологије и(ли) репертоару приручника који читаоцима нуде савете и упутства за саморазвој, укључујући и технике и вештине везане за разумевање сопствених снова.

Индикативну слику преговарања – развијања идејног комплекса „веровати у снове”, нуди већ поглед на неке од првих постова на овој теми. Они обухватају укрштање ставова у вези са традиционалним стратегијама и ауторитативним (усменим или (за)писаним) знањем: *Ponekad pitam komsinicu-sveznalicu, ali ne verujem u sve...* (G); *Ne koristim neke sanovnike, procitam tu i tamo, ali...* (E); *Joј te babske price. Krv sanјati je nesto dobro, neciju smrt znaci da si mi produzio zivot, vodu...* [...] *Eto to je sve sto su meni rekli, pa vi sami procenite da li je to istina...* (H) итд. Сучељавају се и тумачења природе снова, од традиционалних представа о везаности за онострано (I), преко концепата индивидуалне природе светова симбола сновиђења (који не искључују нужно поимање сна као предсказујућег, опомињућег) (E), до виђења сна као продукта несвесног (F). Ипак, и концепти блиски научним суштински не негирају „веровање у снове” – снови су језик који треба дешифровати, одраз нечега што се види као тешко докучиво, па у том смислу свакако и мистично. У инспиративној, семиотички оријентисаном промишљању о сновима у култури на овај феномен указао је већ Јуриј Лотман, констатујући да се разликују тек идеје о томе смешта ли се то мистично у неки вид другачије реалности или у унутрашњи свет појединца (Лотман 2000). Један од постова управо нуди и индикативну слику оваквог преклапања у истој, индивидуалној, хибридно обликованој концептуализацији природе снова: *Ima istine u tome... ne verujem u babske price vec sama tumacim svoje snove... i zaista ako se zapitas i ako obracas paznju na to moze ti pomoci mnogo u zivotu. Ipak, ne zaboravite da je mozak чудо* (J).³⁵

○○○○○○

³⁵ Наведени примери изабрани су као илустративни и не чине у оригиналном форумском контексту континуирани низ.

E: (02. 04. 2007. 02:13): Ne koristim neke sanovnike, procitam tu i tamo, ali... Uvek se oslanjam na "svoje tumacenje" i jos uvek nisam pogresila... Oslanjam se dosta na svoje snove, jer otpilike za dan, dva, tri... ili vise, desi se nesto ocekivano... slicno ili suprotno...

To pocinje da me plasi, jer kao da mi se kroz san javlja sve sta cu doziveti ja ili neko oko mene... Scary isn't it?!

F: (19. 04. 2007. 16:33): Snovi su manifestacija svega onoga sto ste videli, culi, mislili ili vam se desilo u prethodnom periodu, nekada u toku prethodnog dana ili cak nedeljama pre.

Uvek se secam sta sam sanjala ali ne analiziram snove. Preporucujem vam Knjigu Sigm*** Frojda "Tumacenje snova I" i "Tumacenje snova II".

Kad sam ih procitala ja sam uspela svaki deo svog sna da povezem sa necim sto mi se desilo, tako smatram da su snovi refleksija nas samih a ne neke sifrovane poruke koje nam salje neka visa sila.

G: (01. 05. 2007. 01:13): Sad sve zavisi od sna. Ponekad pitam komsinicu-sveznalicu, ali ne verujem u sve.

H: (16. 05. 2007. 03:22): Joj te babske price. Krv sanjati je nesto dobro, neciju smrt znaci da si mu produzio zivot, vodu (ne znam da li bistra ili mutna, jer tu ima razlike) nije bas najbolje sanjati. Eto to je sve sto su meni rekli, pa vi sami procenite da li je to istina. Nije ni bitno. Ja ne volim da sanjam. Nije bitno da li sanjam lep san ili ruzan, nikad ne mogu da se probudim posle toga na vreme, odnosno dok sanjam ne mogu da se probudim, osim ako me neko fizicki ne probudi, cak i kada sam svesna da sanjam i da treba da se probudim ja to ne mogu. Po pravilu sam posle toga nekako iscrpljena i bezvoljna. Sreca pa retko sanjam, a i znam uvek kada pojedem jabuku pred spavanje ja sanjam. Tako da izbegavam uopste celo popodne da to jedem. Mene ti snovi bas muce kad se dese, nije bitno sta se u njima dogadja.

I: (16. 05. 2007. 13:26): Mislim da na snove ipak, bar ponekad treba obracati paznju. Meni se skoro dogodilo (i to nedavno), da sam jednu noc sanjala coveka koji je bio muz moje drugarice, ali je toliko negativna osoba, agresivna, vecito iskolacenih ociju, sklon i da, ne udari, nego prebije zenu... Naime, ja tog coveka nisam ni videla godinama, a da ne pomijem da nikad i ne mislim o njemu, i nikada ga do tada nisam sanjala. Ujutru sam se probudila (a bila sam trudna i trebalo je da idem kod lekara na kontrolu) i cudom sam se cudila zasto sam nega sanjala. Onda sam otisla na kontrolu i rekli su mi da je bebi stalo srce. Ne znam da li ima neke veze, da li sam nesto mogla da predosetim pa mi je tako jedna grozna licnost dosla u san, ali mi je, kad se sve to dogodilo i to bas tog dana, to ipak bila prevelika slucajnost.

J: (17. 05. 2007. 02:17): Ima istine u tome... ne verujem u bapske price vec sama tumacim svoje snove... i zaista ako se zapitas i ako obracas paznju na to moze ti pomoci mnogo u zivotu. Ipak, ne zaboravite da je mozak чудо.

K: (09. 06. 2007. 22:30): Cesto zavirim u sanovnik na netu, pogotovo ako sam imala neki cudan san...³⁶

Премда се у актуелном тренутку форуми и даље виде као места која окупљају релативно велики број корисника, чини се да фреквентност постовања и број новорегистрованих корисника не расте оном брзином која се бележила пре експанзије комуницирања путем друштвених мрежа.

Сајтови друштвених мрежа дефинишу се као сервиси базирани на вебу (енгл. web) који нуде опције креирања приватних или полуприватних профила, формирања листа корисника са којима се објављени садржаји деле и са којима се комуницира, уз могућност праћења интеракција које остварују други корисници као и садржаја које објављују (Boyd, Ellison 2007: 211–212). У теоријским концептуализацијама као централне карактеристике друштвених мрежа издвајају се свест корисника о тексту и контексту, те свест о мрежи (познавање карактеристика, активности и интересовања других корисника, добијање обавештења о њиховим активностима, догађајима и сл.), потом могућност управљања комуникацијом, уз изборе у вези са заштитом личних података и у вези са управљањем идентитетом (налозима и групама), као и развијеност алата за претраживање који се профилишу у основне начине повезивања у оваквим дигиталним окружењима (Badini et al. 2023: 24). Премда се у неким истраживањима посебно наглашава спонтаност комуницирања с обзиром на хоризонталност и изостанак хијерархије на друштвеним мрежама (Scheepers, Ellmers 2019), уз препознавање принципа слојева одређених интензитетом комуникација (који функционишу слично концентричним круговима у офлајн комуникативном окружењу; Dunbar 2020: 4–5), у другима се указује на постојање институционализованих механизма моћи који комуникацијама ипак управљају, но у донекле скривеном, односно – мање видљивом облику (Enli, Thumim 2012: 100).³⁷ Као једна од важних функција друштвених мрежа издваја се креирање индивидуалних и колективних идентитета и управљање оваквим медијатизованим репрезентацијама. Ово је, уз тренд глобализације, и последица компресије времена и простора кроз нове медије, што доноси „већу флексибилност и слободан простор за одржавање, преговарање, изградњу и реконструкцију различитих облика културних идентификација” (Chen, Zang 2010: 805).

○○○○○○

³⁶ Ауторке свих наведених постова су жене, али у дискусијама учествују и мушкарци (премда су малобројнији). Разматрање родне перспективе културе сневана захтевало би посебно истраживање и укључивање дијахронијске перспективе.

³⁷ Ови истраживачи показују да, рецимо, на мрежи Фејсбук процес медијације подразумева интеракцију политика компаније која је власник платформе, интерфејса (и његових могућности и ограничења) и корисника, укључујући и релације које учесници интеракције остварују према ширим културним, политичким, економским и технолошким контекстима (Enli, Thumim 2012: 89).

Заједнице које се формирају на форумима од заједница на друштвеним мрежама разликују се, најпре, управо према стратегијама саморепрезентације чланова. Идентитет корисника форума је најчешће анониман, одређен псеудонимом (*nickname*) много чешће него личним именом, визуелним приказом корисника (доминантније аватаром но приватном фотографијом), евентуалним додатним подацима које је могуће поставити у потпис, те историјатом послатих порука. С друге стране, на друштвеним мрежама попут Фејсбука и Инстаграма рачуна се управо на висок степен преклапања онлајн и офлајн идентитета. Док се комуникација на форумима одвија околинално условљеном динамиком (како и напред наведени примери показују, размак између узастопних постова може бити сасвим кратак, али и дужи од неколико месеци), друштвене мреже комуникацију чине динамичнијом, ближом оној која се одвија у офлајн условима, у (донекле) реалном времену, премда се та комуникација од усмене разликује не само у погледу медијатизованости, већ и због условљености природом медија који комуникацију структурира (линеарно или сегментирано) путем доступних опција за укључивање у дискусију (Farina 2020: 174–176). За разлику од форума који су организовани око тематских целина (које дефинишу оквире значења и хоризонт интересовања и очекивања учесника са свесно преузетим улогама и компетенцијама), друштвене мреже представљају контекстуално релативно нестабилне просторе – поруке су упућене различитој, хетерогеној публици, будући да се појединци са којима је пошљалац у приватној, породичној, пријатељској, пословној или било каквој другој врсти везе сабирају у јединствену публику, присутну у истом комуникационом простору, те се у вези са тим говори и о „колапсу контекста” (Boyd 2010: 50–51; Marwick, Boyd 2011: 118). Разлике између форума и друштвених мрежа односе се и на улогу алгоритама платформи у овим потоњим окружењима, који ће утицати и на видљивост постова као семантичких језгара око којих се комуникација може развијати (Farina 2015), а тиме и на учешће и улоге корисника у дискусијама које се формирају у простору за коментаре. Технолошке могућности које развијају сајтови друштвених мрежа комуникацију могу учинити сложенијом и у смислу гранања (путем опција *reply* или @- формирају се дискусије у дискусијама, својеврсне комуникативне нише; Farina 2020: 172, 175–176), коначно – и комплекснијом у правцу хибридности. Наиме, иницијални постови могу бити текстуални, формирани кроз комбинацију текста и фотографије и(ли) хиперлинка, састојати се само од визуелног или аудио-визуелног садржаја и сл. (Farina 2015: 6–9); у реакцијама и коментарима емотикони, који као вид визуелног слоја поруке доминирају на форумима, допуњени су на сајтовима друштвених мрежа низом сликовних и(ли)

аудиовизуелних форми (од којих су се неке одавно профилисале у жанрове интернет фолклора, попут гифова, мимова и сл.).

За потребе овог истраживања ауторка је у вишегодишњем периоду пратила активности у неколико група на Фејсбуку који се у поменутом периоду видео (и још увек се види) као једна од погодних друштвених мрежа за формирање виртуелних заједница које окупљају чланове чија се интересовања тичу културе сневања (нпр. *Sanjarica*, *Tumačenje snova*, *Sveta Petka* (<https://www.facebook.com/groups/2961533757450523>), *Snovi*, *snoviđenja i viđenja* (<https://www.facebook.com/groups/579535432381274>), *Sanovnik*, *tumačenje snova* (<https://www.facebook.com/groups/536711477311207>). Премда је реч о приватним групама (осим једне од поменутих), члан може постати било који заинтересовани корисник, с обзиром на изабрану опцију видљивости у претраживањима (уз попуњавање уобичајеног формулара који платформа нуди, којим се корисници обавезују на поштовање правила групе, те опционално уносе и податке о мотивацији за учлањење).³⁸

Фејсбук као друштвена мрежа нарочито се одликује укидањем оштре границе између приватне и јавне сфере, офлајн и онлајн идентитета (Boyd 2010: 51–52) (у вези са виртуелним заједницама уопште говори се и о „спирали трансформације” идентитета на скали од интернета до „реалног” живота; Gunduz 2017: 86). Комбиновање масовне и персоналне комуникације резултира на Фејсбуку и замагљивањем границе између једносмерних и вишесмерних порука (Enli, Thumim 2012: 91–93). Одлике постова (које су одређене и технолошком инфраструктуром и природом обликовања информација у информатичком смислу) одређују се као перзистентност (аутоматско архивирање), репликативност (садржај направљен од битова може се једноставно дуплирати и мултипликовати), скалабилност (у умреженој јавности сваки садржај има потенцијално велику видљивост, посебно омогућавањем опције дељења на профилима других корисника – *share*), претраживост (Boyd 2010: 46–48). Описане одлике доприносе дифузности, хибридности, (вишој или нижој) анонимности, па и несагледивости публике – оних којима се пост упућује циљано или до њих допире и донекле случајним путевима (а та публика је увек и пасиван, а у сваком тренутку и потенцијално акиван члан на овај начин формирање, некада и окационалне комуникативне заједнице).

◇◇◇◇◇◇◇◇

³⁸ С тим у вези, ауторка прилога је приликом уласка у поменуте групе навела истраживачка интересовања као мотив. Непроблематичност прихватања истраживача као члана вероватно је узрокована и чињеницом да је и иначе реч о бројним и релативно хетерогеним групама које се у великој мери разликују од оног типа група чији је карактер сасвим интиман (рецимо, група са најужим комеморативним усмерењима, какве су описане у Haverinen 2015). Идентитет чланова чији се постови наводе у овој се студији не открива, те се из истог разлога не наводе ни линкови на конкретне постове (осим тога, део постова и коментара које је у личном архиву похранила ауторка прилога, у тренутку писања студије више не постоје у виртуелном простору).

Превазилажење „колапса контекста” до извесне мере чине могућим опције које су део стратегија управљања групама, будући да доминантно окупљају појединце чија су интересовања заједничка, а уверења барем до извесне мере подударна (те су у том погледу донекле блиске форумима).

Једна од најбројнијих Фејсбук група у којој се развијају и дискусије у вези са сновима јесте група *Paranormalne priče i viđenja*, која у тренутку настанка ове студије окупља око 47.000 чланова (са практично читавог простора бивше СФРЈ). Садржаји везани за снове објављују се, према правилима која су формулисали администратори, петком, а о заинтересованости за ове теме сведочи, осим константно релативно великог броја постова, и брзина реакција, те, по правилу, више десетина коментара који постове везане за снове прате. Иницијални постови чланова примарно су приче о сновима (текстуални садржај сасвим ретко је праћен минималним елементима са семантиком која се битно ослоња на визуелни код). Овакав тип порука (у којима апсолутни примат има текст) доминира и у коментарима.³⁹

Теме и жанрови вербалног фолкора регистровани у постовима везаним за снове блиски су онима који су описани у вези са дискусијама на форумима. Стога ће у наставку пажња бити усмерена превасходно ка примерима који илуструју специфичности доживљаја ове Фејсбук групе као виртуелне заједнице, те и ка примерима који илуструју специфичности структуре комуникације на овој платформи.

Фејсбук групе процењене су у неким интерпретацијама као „сигурна места” за дељење сасвим личних искустава, дигитални простори у којима се осећај поверења базира на претпоставци о истоветним вредностима и ставовима који обликују и осећај заједништва, у којима се управо кроз дигиталне приповедне догађаје конституишу и колективни идентитети (van der Beek 2019: 76–77). Тако би група *Paranormalne priče i viđenja* начелно требало да окупи кориснике заинтересоване за појаве које се виде као измишљене рационалном, што сугерише и сам опис, позивајући и на укључивање у паралелне истоимене виртуелне заједнице другачијег профила:

Grupa namenjena svima koji uživaju u čitanju istinitih događaja opisanih u kratkim pričama ili fotografijama kao i razmeni iskustava vezanih za natprirodno i onostrano...

◇◇◇◇◇◇◇◇

³⁹ У вези са другим темама региструје се и укључивање фотографија као „материјалних” елемената догађаја о којима је реч (у вези са црном магијом, на пример), или су саме фотографије и(ли) снимци повод дискусија (фотографије на којима се виде објекти или ентитети чије се порекло процењује као загонетно) и сл. У постовима администратора такође се неретко јављају сликовни или аудио-визуелни садржаји, будући да је реч о постовима који су тематски широко профилисани, рачунају на разноврсност, а циљ им је да додатно информишу све чланове групе, привуку пажњу, обезбеде константност (макар и пасивне) комуникације између хијерархијски различито позиционираних чланова и сл.

Takođe, tu je i nova istoimena stranica sa zanimljivim sadržajima iz teme paranormalnog koju trebate da zapratite i lajkujte kako bi nam pomogli da stranica poraste i okupi što više članova i ljudi!

Додатно, описом се као пожељно означава дељење личних искустава која се доживљавају као истинита, а овакву тенденцију даље усмеравају и учвршћују сами корисници који доминантно управо овакав тип садржаја и деле. У том правцу се осећај сигурности и идентификације препознаје у некој врсти формулативних сегмената текстова у којима се тематизује мотивација за писање, које иницијални постови могу да садрже, нпр.:

Vec duze vrijeme zelim ispricati i cuti savjete...

Čitam sada ovde vaše svakakve objave i iskustva i setim se stvari koje su se nama dešavale...

Evo kad svi pisemo iskustva neka svoja i ja bi htjela podijeliti sa vama moje iskustvo... ja vjerujem nakon onoga sta sam dozijvela da nesto postoji...

[следи дужи наратив везан за необичне околности везане за смрт рођака] Jedno tjedan dana je samo meni dolazio u san ni mami ni sestrama nije bio u snu, on je bio u snu sretan i nije nista pricao i onda sam u sebi rekla da bilo sta da sam ja napravila tj ponjela se ružno prema njemu ili on prema meni da mu oprastam sve i od tog dana evo vec godinu nije mi dosao u san...

С друге стране, претпоставку о групи као „сигурном месту” до извесне мере у питање доводи налаз да је велики број иницијалних постова анонимизиран (што је један од важних доступних алата група). Ово је могуће објаснити и чињеницом да, осим што проговарају о сасвим интимним животним догађајима, аутори иницијалних постова заправо рачунају и на описану раслојеност идејног комплекса „веровати у снове”, па сопствена искуства процењују и као потенцијално проблематична (у смислу рецепције) или на било који начин компромитујућа. На могућност неповољних пријема и процена уверавају, уосталом, и негативни (па и увредљиви) и слични коментари (те некада и опомене и санкције које долазе од стране администратора). Додатно, без обзира на приватност група и делимично ограничену видљивост, истраживања сугеришу да се друштвене мреже заправо, начелно речено, доживљавају као јавни простор (Burkell et al. 2014). Парадоксално, у коментарима (који неретко подразумевају наративе о искуствима сасвим блиским онима која су у иницијалном посту описана) учесници у дискусију неретко ступају не скривајући своје (приватне) профиле, што би упућивало на доживљај простора коментара као простора донекле смањене видљивости/јавности. Пример који следи илуструје део једне такве дискусије, истовремено показујући и формирање комуникаци-

оних ниша као специфичне одлике комуникације на сајтовима социјалних мрежа. Међу 87 коментара нашао се и само један гиф (сл. 8), те један линк ка мрежи You Tube (видео наслова „Посмртни пут душе”):⁴⁰

Anonymous member1.1 [иницијални пост; 163 реакције, 87 коментара (највећи број коментара остављен у периоду од 38 сати)]: Моја baba је умрла 2018. godine od karcinoma kostiju. Умрла је у најгорим mukama. Mesecima pre смрти смо је negovali, ми ukućani, bila је на morfijumu zbog jakih болова. [...] ⁴¹ Otkako је nije било, tri pune godine od njene смрти ја сам је sanjala skoro svako вече. Uvek је san bio лош, njen fizički izgled је bio katastrofalan, nekad nije imala руке, nekad noge, nekad bez pola lica, svaki put као iz horror filma. Uglavnom ми је u snu pričala šta će loše да се desi i ко će od naših bližnjih да умре/pogine. Pričala ми је i да кажем мојим roditeljima да буду добри jer izistinski postoji raj i pakao. Upitala сам је tada где је она otišla, samo је ćutala i gledala u мене. Meni се после svega toga smučilo i počela сам svako вече да се molim Bogu да престану više ti snovi. [...] После nekoliko večeri i мојих molitvi, престало је. Onda су ti snovi prešli, да тако кажем, на моју majku i mog oca. Poslednji put сам је sanjala prošle godine, после dugooo vremena, dok сам bila trudna, htela сам да узmem svoj krevetac (купљен kad сам ја bila mala) који nije коришћен toliko, добро očuvan, a nalazio се u njenoј kući (živela је одvojeno, две kuće imamo u dvorištu). Veče pre odlaska kod мојих roditelja, са namerom да узmem krevetac, sanjam је kako сам u njenoј kući, а она ме hvata за руку i tera ме да legnem са njom u krevet. Ја joj кажем да мепусти, да moram узeti krevetac, imam svoju novu kuću, udala сам се, čekam дете. Она ме је stegla jako i rekla „Ako želiš да tvoје дете живи, nemoј да га узимаш из ове kuće”. U snu се nekako trgnem, pobegnem od nje i из kuće. Shvatila сам то као poruku i nisam га uzela, али моја majka jeste, odnela га је u svoju kuću, uprkos mom protivljenju. I тако моје дете је preživelo, jedva jer је било komplikacija на porodjaju, али зато bratovo дете nije (moја snajka је isto bila trudna). [...] Које је Vaše mišljenje?

[у наставку се даје фрагмент који представља континуирани сегмент из средишњег дела дискусије]

A.1 [коментар на иницијални пост, 1 реакција]: Veruje се да snovi trudnice се не ispunjavaju.

◇◇◇◇◇◇◇◇

⁴⁰ Имена са приватних профила замењена су словима абецеде, док су корисници који користе опције анонимизације означени управо типом ознаке коју користе – псеудоним/nickname (PSD) или Anonymous member; нумеричка одређења су додата у циљу лакшег праћења комуникације и реферирања у анализи.

⁴¹ Из поста су изостављени извесни делови из пијетета према покојници о којој је реч, а који за разумевање изабраног сегмента даље дискусије нису посебно релевантни.

Anonymous member2.1 [опција *reply* – одговор на коментар А.1; 5 реакција]: Neka bude tako, ali prethodnih godina, pre udaje, sve što mi je rekla, sve što sam sanjala se ostvarilo nažalost.

A.2 [опција *reply* – одговор на коментар Anonymous member2.1 + опција @B – обраћање корисници B, која је претходно учествовала у дискусији, а која се и у наставку укључује; 1 реакција]: Мој отац умро је са 46 godina. Dok sam bila trudna sanjala sam kako ulazi u dvor, a ja ga zagrlim radosno. On me uhvati za vrat i kaze mi da je dosao po mene. Poceo me daviti, a ja se branim, vicem da cekam dete i probudim se vicuci silno tako da sam probudila muza. Posle ovog sna bila sam mnogo uplasena. Nista se nije dogodilo. Sad dete ima 40 godina. Imam i unuku 19 godina. Pozdrav.

B.1 [опција *reply* – одговор на коментар Anonymous member2.1 + опција @A; 5 реакција]: Моја бба је умрла кад сам била трудна са другим дететом (она је умрла 2. јануара, ја се породила 24. јула) и као трудна сам санјала као да сам у породилишту, породила сам се а кроз прозор чујем како долaze моја бба и старија ќерка и бба нjoj каже: „Mama се породила, идемо да vidimo bebu па да ја водим маму!” Toliko ме је тај сан уплашио да не могу да Vam опишем, jer сам verovala управо у ово што ste Vi прокоментарисали. Mislila сам да ћу умрети можда на порођају... међутим ништа се није десило! А после toga моја сестра од tetke је санјала моју бабу како јoj каже: „Obavezно N. кажите да obuče белу кошуљу да ме не брукa овде!” N. је била njена mлађа сестра која је била neuredна у односу на моју бабу која је била bolesно pedantна... Par дана након tog сна умрла је N. и да обукли су јoj белу кошуљу.

B.2 [опција *reply* – одговор на коментар A1 + опција @Anonymous member2; 6 реакција]: Anonimни члан, покојник sto kaze, istina је, daje поруку.

Слика 8. Гиф укључен у дискусију о сновима на Фејсбук групи

На бројнијим и активнијим групама, попут напред описане, комуникацију практично доминантно усмерава активност чланова, док су на другима најактивнији сами администратори (најчешће и креатори група), у чијој је самопрезентацији неретко истакнута и улога ауторитета (у тумачењу снова, астролошким и нумеролошким знањима и сл.) (о чијој би се потенцијалној комерцијализацији такође могло говорити). Додатно, ауторитет се и у бројнијим групама гради, слично усменој култури, и кроз процесе успостављања колективног консензуса (препоруке и сведочанства чланова групе, таговање (опција@) администратора или неког од корисника чије се способности и знања сматрају валидним, потврђеним личним искуством или искуством неког другог – познаника из офлајн или онлајн окружења).

Резонирајући са ставовима и искуствима других (кроз потврђивање, паралелна сведочанства или пак оспоравања), индивидуалне приче о сновима саопштене у оквирима група на сајтовима социјалних мрежа, кроз процесе сличне онима који функционишу у усменој култури, надилазе ниво појединачног уклапајући се и уграђујући у систем колективних знања и представа.

Култура сневања у дигиталном окружењу: између адаптације, перформанса и медијатизованог ритуализованог догађаја

Сагледани слојеви културе сневања у дигиталном простору намећу низ питања, почев од потребе за разликовањем фолкора на интернету и фолклора интернета/интернет фолклора/нетлора (енгл. netlore). Фолклору на интернету, који би могао бити схваћен као једноставно преношење познатих жанрова и њима комуницираних садржаја (тема, мотива, сижеа), више или мање трансформисаних, у нове комуникативне контексте, у највећој би мери одговарале описане релативно статичне странице онлајн сановиника (са доминацијом конзументског принципа и једносмерне комуникације). Ипак, чини се да је и у вези са оваквим садржајима пре могуће говорити о (у најмању руку) адаптацијама него о каквом механичком преношењу у технолошки другачија окружења, посредством другачијих медија, будући да је од самих почетака развоја интернета бивало јасно да је разграничење писаног и усменог, стабилног и иновативног, директног и посредованог тешко могуће (Kõiva, Vesik 2009: 99). Потом, схватање оваквих фолклорних манифестација као интернет фолклора, као дела сајбер културе или, већ поменуто – дигиталне фолклорне културе (а не само фолклора на интернету) чини се оправданим и из перспективе поимања традиције као начина друштвене самореализације, континуираног процеса који креирају различити појединци, а која на живот тих појединаца и повратно

утиче (Исто: 100). Коначно, како је већ у једном релативно раном истраживању истакао Лев Манович [Lev Manovich], нови медији доносе спој неких старих конвенција и садржаја, али и нових конвенција репрезентације и рецепције, те заснованост на новој врсти података (у основи нумеричког типа) (Manovich 2002).

Указујући на потребу да се проучавања дигиталног фолклора, осим на аспекте семантике, жанрова и трансмисије садржаја усмере и на перформативну димензију онлајн интеракција, Ентони Бучители [Anthony Bucchitelli] не превиђа контекстуалне различитости између на овај начин медијатизоване и директне комуникације. За разлику од усменог перформанса у ком извођач и публика делују у заједничким просторно-временским оквирима, креатор поста или каквог другог садржаја на интернету рачуна на хетерогену и неретко сасвим дисперзну (па и непредвиђену и непознату) публику (која може бити партиципативна или имплицитна), те на реакције које се не добијају симултано извођењу. Ипак, овај теоретичар указује на постојање нових заједничких експресивних конвенција (устаљени начини одобравања или негирања, развијање интернет сленга, употреба емотикона, гифова и сл.) и комуникативних стратегија. Уз то, онлајн перформанси рачунају и на нове видове контекстуализације – идентитете корисника који се формирају у зависности од природе и профила конкретног сајта, различите видове интертекстуалних веза (које се остварују и према онлајн и према офлајн окружењима). Стога као особеност дигиталног перформанса Бучители издваја продужавање времена перформативног догађаја, трајност и могућност накнадних евалуација, хетерогеност публике, серијализацију (поруке, објаве и(ли) коментари појављују се оним редом којим су регистровани на серверу без могућности апсолутне симултаности), условљеност „поетиком медијатизације”, која зависи и од природе дигиталних окружења у којима се перформанс одвија (примера ради, серијализованост не одликује све облике онлајн видео комуницирања у реалном времену; у коментарисању садржаја на порталима медијских кућа анонимност се готово подразумева, док је за друштвене мреже попут Инстаграма или Фејсбука карактеристична хиперидентификација) (Bucchitelli 2012). Из ове перспективе посматрано, објаве везане за снове и сњевање (укључујући и њихово уланчавање (и)ли коментарисање) несумњиво се, с обзиром на напред описане тематске, жанровске и комуникативне карактеристике, виде као перформативни догађаји креирани кроз синергију учесника (извођача и публике/публика) и контекста формираних и технолошком инфраструктуром, као важним фактором обликовања поетике дигиталног наративног перформанса (Bucchitelli 2012: 168).

Могуће је, надаље, поставити и питање везано за ритуалну или бар ритуализовану природу оваквих медијатизованих перформативних интеракција. Узимајући као основне карактеристике ритуала партиципативност, поновљи-

вост, симболичку, социјалну и експресивну функцију, Мартин Хундерт [Martin Hoondert] и Сузан ван дер Бик [Suzanne van der Beek] дигиталне ритуале одређују као оне који се одвијају у било ком простору који подразумева повезивање онлајн и офлајн окружења (Hoondert, van der Beek 2019: 2). Сагледавајући различите праксе, те сумирајући обимну литературу посвећену овим темама, аутори дигиталне ритуале аналитички разматрају у широком распону који се на скали односа између поменутих физичких и дигиталних контекста може остварити (од оних у којима доминирају компоненте везане за реално/физичко окружење, попут видео клипова са упутствима за обављање конкретних обредних радњи, преко онлајн видео преноса ритуалних пракси у реалном времену, до ритуала који се доминантно реализју у дигиталном простору (дигиталним црквама, комеморативним просторима и сл.). Усмеравајући се на улогу коју у актуелном тренутку деловање у онлајн окружењу има у свим аспектима социјалног живота, аутори ритуални карактер препознају и у праксама попут гејминга, говоре о ритуализацији елемената свакодневице кроз њено усмеравање и репрезентовање онлајн комуникацијама, укључујући и ритуализацију коришћења друштвених мрежа (Hoondert, van der Beek 2019: 21–22; уп. Enli, Thumim 2012: 95). Комуницирање у онлајн заједницама има и социјално-интегративну функцију, а имплицитно присутна тенденција креирања сопствених традиција (или макар преобликовања постојећих) једна је од карактеристика мање или више кохерентних виртуелних група уопште (Kõiva, Vesik 2009: 100; van der Beek 2019: 76–77). Узимајући све ово у обзир, те имајући на уму анализе изнесене у овом прилогу, чини се да се и у вези са описаним дигиталним перформансима (посебно на форума и друштвеним мрежама) може говорити и као о дигиталним ритуалима, или барем медијатизованим ритуализованим догађајима, кроз које се преговара о значењима и вредностима из домена културе сневана. Овакав би поглед додатно поткрепила чињеница да се и у традиционалној српској усменој култури приповедање о сновима одвијало (и још увек се одвија) на граници свакодневног комуницирања и ритуализованог амбијента.⁴² О томе, између осталог, сведоче мотиви сна и сневана и формулативне структуре које ове мотиве инкорпорирају у жанровима усменог фолкора, описи етнографа везани за јутарња саопштавања и тумачења снова међу члановима породице, као и искуства које је ауторка студије стакла током вишегодишњих истраживања на физичком терену. Премда је несумњиво реч о ритуализованим догађајима који се у српској усменој култури најчешће везују за мање или више интимна окружења – круг породице и(ли) сродника и пријатеља (али је и деловање „професионалних тумача” одавно део истог овог типа

○○○○○○○○
⁴² О социјалним димензијама приповедања о сновима, укључујући и ритуалне функције, детаљније, уз упућивање на ширу релевантну литературу и компаративне контексте, в. Đorđević Belić 2025: 26–27.

културе), чини се да је кроз описане стратегије комуникације у виртуелним заједницама и начине успостављања идентификације и међусобног поверења, контекст неопходан за овакве ритуализоване догађаје могуће креирати и у дигиталним просторима. Додатно, трајност, могућност читања и(ли) накнадних, од почетног поста временски сасвим удаљених накнадних реакција, чини могућим и одложена „оживљавања” наративних садржаја. У хоризонтима очекивања нових корисника који са тим садржајем ступају у (експлицитно исказан или имплицитно присутан) дијалог, перформанс – дигитални ритуал, на овај начин продуженог трајања, види се и као скуп низова нових реконтекстуализација, емоционалних реакција, идентификација и формираних значења.

Као део дигиталне фолклорне културе култура сневања у онлајн окружењу са пређашњом традицијом остварује континуитет и на нивоу перпетуирања садржаја (који се одликује еклектичношћу), и на нивоу жанрова преко којих се садржаји комуницирају, и у погледу идејног комплекса „веровати у снове”, који, како је напред показано, с обзиром на слојевитост чини могућим инкорпорирање семантички врло различитих елемената који циркулишу у актуелним социо-културним условима. Разлике које би се односиле на саму медијатизацију нису потпуна новина, имајући у виду, рецимо, дугу традицију сановника као рукописних, а потом и штампаних издања, најпосле и присуство садржаја из оквира културе сневања у масовним медијима (Bronner 2009: 25–65). Истинску новину представљају дигитални простори, за њих карактеристични модели комуникације, условљени и технолошким чиниоцима. Но, попут сталних интеракција на нивоу писано/усмено, елитна/народна култура, које су, чини се, биле и остале важно обележје фолклора уопште, и актуелни дигитални фолклор не остаје везан за контекст у ком се (пре)обликује, сходно у низу истраживања наглашеној преплетености онлајн и офлајн идентитета, заједница, светова. Дефинишући дигитални фолклор као фолклор интернета, вернакуларни израз који ниче „одоздо”, а који креирају корисници за кориснике, Габријела де Сета [Gabriele de Seta] овај фолклор види и као наставак жанрова и пракси дугог трајања, али и као раскид са прошлим кроз развој нових облика вернакуларне креативности и саморефлексивне естетике фолклорне уметности (de Seta 2020: 180). Сличну дуалност опажа и Тревор Бланк [Trevor Blank]: „Дигитални свет је парадоксално познат, због своје владајуће друштвене динамике, а истовремено стран, због свог виртуелног формата” (Blank 2009: 10). Управо оваква позиција интернет фолклора пред истраживаче поставља низ изазова и у погледу интригантности тема, и у погледу потребе за ширењем теријских оквира, и у погледу неопходности развијања нових методолошких алата и приступа.

Отуда је и овај прилог, замишљен као аналитичко панорамско представљање културе сневања у дигиталном простору у Србији кроз усме-

равање на неке од најважнијих видова њеног рефлектовања и креирања, нужно непотпун и позива на даља промишљања у овом правцу. Другачије перспективе понудила би укључивања наратолошких анализа или методологија анализе (дигиталног) дискурса, интензивније окретање мултимодалности, усмеравање на исцрпнија разматрања појединачних виртуелних заједница и сл. Имајући у виду динамику и сталну променљивост трендова када је о дигиталној култури реч, будућа истраживања би потенцијално могла подразумевати и ширење предмета проучавања ка другим дигиталним форматима (видео-блогови, подкасти и сл.).

Литература

- Анђелковић, Маја. „Кад Луна предсказује”. *Наслеђе*, 1/2 (2004): 117–129.
- Белова, Ольга, Анатолий Турилов. „Гадательные книги”. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*. Том. 1. Москва: Международные отношения, 1995: 486–491.
- Веселова, Инна. „Структура рассказов о снах”. Ольга Христофорова (ред.). *Сны и видения в народной культуре*. Москва: РГГУ, 2002: 171–180.
- Вуксан, Душан. „Један зборник народних лијекова из Боке”. *Гласник Етнографског музеја*, 4 (1929): 29–34.
- Гура, Александр. *Символика сновидений: толкования в устной и книжной славянской традиции*. Москва: Издательская группа „Альма Матер”, 2025.
- Делић, Лидија. „Говор о будућности – између маште, науке и манипулације: постхуманистичка предвиђања”. Смиљана Ђорђевић Белић, Немања Радуловић (ур.). *Снови, пророчанства и измењена стања свести у фолклорним жанровима*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2024а: 195–236.
- Делић, Лидија. „Усмени фолклор – имагинарна трансхуманост”. Бојан Јовић, Тијана Тропин, Марко Теодорски (ур.). *Питања уметности у доба пост- и трансхуманизма*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2024б: 337–354.
- Домаћи забавник писан према старој познатој књизи Вечити или стогодишњи календар*. Београд: Сазвежђа, 2004.
- Ђорђевић Белић, Смиљана. „Идејни комплекс ’веровати у снове’ у светлу ’реторике истинитости’. Прилог проучавању жанра на примеру прича о сновима о мртвима”. *Савремена српска фолклористика VIII*. Дејан Ајдачић, Бошко Сувајџић (ур.). Београд: Удружење фолклориста Србије и др., 2020: 27–53.
- Ђорђевић Белић, Смиљана. „Дневник снова. Прилог проучавању поетике мемо-рата”. *Теоријско-терминолошка истраживања фолклора*. Данијела Петковић, Марина Младеновић Митровић (ур.). Београд: Институт за књижевност и уметност, 2026 (у штампи).
- Јовановић, Томислав (прир.). *Хрестоматија средњовековне књижевности*. Том I. *Старословенска и преводна књижевност*. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2012.
- Јуришић, Јован. „Неколико народних лекова, бајања и веровања из Баточине (Крагујевачке)”. *Гласник етнографског музеја*, 6 (1931): 35–42.
- Кордунаш, Манојло Бубало. „Народне празноверице из Дероња у Бачкој”. *Гласник етнографског музеја*, 7 (1932): 82–89.

- Лотман, Юрий. „Сон – семиотическое окно”. *Семиосфера. Культура и взрыв внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки*. Санкт-Петербург: Искусство, 2000: 123–126.
- Мијатовић, Станоје. „Народна медицина Срба сељака у Левчу и Темнићу”. *Српски етнографски зборник*, 13 (1909): 259–482.
- Младеновић Митровић, Марина. „Контекст у фолклористици – значај, развој, изазови, перспективе”. *Теоријско-терминолошка истраживања фолклора*. Данијела Петковић, Марина Младеновић Митровић (ур). Београд: Институт за књижевност и уметност, 2026 (у штампи).
- Мороз, Андрей, Никита Петров, А. Л. Захарова, В. А. Комарова, Н. А. Савина (сост.). „С четверга на пятницу...” *Рассказы о сновидениях в фольклоре Русского Севера*. Москва: Редкая птица, 2020.
- Найновић сановникъ или руководство снове тумачити. Нови Сад: Књигопечатња дра Дан. Медаковића, 1857.
- Најновији сановник персијско-египатски са рождаником, вечитим календаром и разним забавним и поучним стварима. Панчево: С. Кириловић, 1888.
- Поповић Николић, Данијела. „Аматерска, 'наивна', 'дивља' или – књижевност: о терминима из етске и емске перспективе”. *Савремена српска фолклористика* XIII. Данијела Поповић Николић, Немања Радуловић (ур.). Београд: Удружење фолклориста Србије и др., 2024: 163–175.
- Перић, Драгољуб. „Виртуелни фолклор: стратегије тестирања значења фолклорних наратива у сајберпростору”. Биљана Сикимић, Бранко Златковић, Марија Думнић Вилотијевић (ур.). *Савремена српска фолклористика* IX. Београд: УФС, УБ „Светозар Марковић”; Лозница: ЦК „Вук Караџић”; Тршић: НОКЦ „Вук Караџић”, 2021: 189–212.
- Петканова, Донка. „Гадателните книги и фолклорът”. *Старобългарска литература*, 18 (1985): 40–62.
- Рабинович, Евгений. *Сны Пробуждённых: сон и сновидения в культуре, религии, политике Тибета*. Екатеринбург: Гуманитарный университет, 2013.
- Сафронов, Евгений. *Сновидения в традиционной культуре. Исследование и тексты*. Москва: Лабиринт, 2016.
- Толстой, Никита. „Славянские народные толкования снов и их мифологическая основа”. *Сон – семиотическое окно: Сновидение и событие. Сновидение и искусство. Сновидение и текст*. И. Е. Данилова (ред.). Москва: Государственного музея изобразительных искусств им. А. С. Пушкина, 1993: 89–93.
- Трифуновић, Ђорђе. *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*. Београд: Нолит, 1990.
- Цибранска-Костова, Маријана. „Предсказанията на Матей Лансберг в български фрагмент от XIX в. (шрихи към гадателните книги и профетичната литература на Балканите)”. *Slavia Meridionalis*, 17 (2017): 1–21.
- Badini, Imran, Sara Moradi, Ali Bahmani. „New Social Networks and Cultural Identity Changes”. *Journal of Exploratory Studies in Law and Management*, 10/1 (2023): 22–28.
- Banić Grubišić, Ana. *Internet mimovi između folklor a i popularne kulture*. Beograd: Filozofski fakultet, Dosije studio, 2023.
- Banić Grubišić, Ana. „#ustanakzaopstanak – putevima hešteg etnografije u potrazi za digitalnim manifestacijama ekološkog aktivizma u Srbiji”. *Хоризонти будућности: антрополошки и други научни приступи*. Бојана Богдановић, Кристијан

- Обшуст (ур.). Нови Сад: Архив Војводине; Београд: Етнографски институт САНУ, 2023: 99–120.
- Blank, Trevor. „Introduction: Toward a Conceptual Framework for the Study of Folklore and the Internet”. *Folklore and the Internet: Vernacular Expressions in a Digital World*. Trevor Blank (ed.). Logan: Utah State University Press, 2009: 1–20.
- Pilar G. Blitvich, Patricia Bou-Franch. „Introduction to Analyzing digital discourse: New insights and future directions”. *Analyzing digital discourse: New insights and future directions*. Bou-Franch, Garcés-Conejos Blitvich (eds.). London: Palgrave Macmillan, 2018: 4–22.
- Boyd, Danah. „Social Network Sites as Networked Publics: Affordances, Dynamics, and Implications”. *Networked Self: Identity, Community, and Culture on Social Network Sites*. Zizi Papacharissi (ed.). London: Routledge, 2010: 39–58.
- Boyd, Danah, Nicole B. Ellison. „Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship”. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13/1 (2007): 210–230.
- Buccitelli, Anthony. „Performance 2.0: Observations toward a Theory of the Digital Performance of Folklore”. *Folk Culture in the Digital Age: The Emergent Dynamics of Human Interaction*. Trevor J. Blank (ed.). Logan: Utah State University Press, 2012: 60–84.
- Bulkeley, Kelly. *Dreaming in the World's Religions: A Comparative History*. New York: NYU, 2008.
- Burke, Peter. „The Cultural History of Dreams”. *Varieties of Cultural History*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1997: 23–42.
- Burkell, Jacquelyn, Alexandre Fortier, Lorraine Wong, Jennifer Lynn Simpson. „Facebook: Public space, or private space?”. *Information, Communication & Society*, 17/8 (2014): 974–985.
- Castells, Manuel. „The Network Society: from Knowledge to Policy”. *The Network Society: from Knowledge to Policy*. Manuel Castells, Gustavo Cardoso (eds.). Washington, DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, 2005: 3–21.
- Chen, Guo-Ming, Kai Zhang. „New media and cultural identity in the global society”. *Handbook of Research on Discourse Behavior and Digital Communication: Language structures and social interaction*. Rotimi Taiwo (ed.). Hershey, NY: IGI Global, 2010: 795–809.
- Comunello, Francesca, Simone Mulargia. „Does the 'Platform Society' Mean the End of the 'Network Society'? Reflections on Platforms and the Structure and Dynamics of Networks”. *American Behavioral Scientist*, 67/7 (2023): 859–871.
- Delić, Lidija, Danijela Mitrović. „Miracle on Sale. The Miracle Phenomenon in New Media”. *Disenchantment, Re-Enchantment and Folklore Genres*. Nemanja Radulović, Smiljana Đorđević Belić (eds.). Belgrade: Institute for Literature and Arts, 2021: 140–162.
- de Seta, Gabriele. „Digital Folklore”. *Second International Handbook of Internet Research*. Jeremy Hunsinger, Matthew M. Allen, Lisbeth Klasturp (eds.). Dordrecht: Springer, 2019: 168–183.
- Dunbar, Robin. „Structure and function in human and primate social networks: implications for diffusion, network stability and health”. *Proceedings of the Royal Society A*, 476 (2020): 1–26.
- Dundes, Alan (ed.). *Sacred Narrative: Readings in the Theory of Myth*. Berkeley: University of California Press, 1984.
- Đorđević Belić, Smiljana. „The Dreams about the Deceased as a Form of Communication with the Otherworldly”. *Disenchantment, Re-Enchantment and Folklore Genres*. Nemanja Radulović, Smiljana Đorđević Belić (eds.). Belgrade: Institute for Literature and Arts, 2021: 185–214.

- Đorđević Belić, Smiljana. „Communication with the Deceased in Dreams: Overcoming the Boundary between This World and the Otherworld or Its Conceptualization Strategy?”. *Communication with the Dead*. Mirjam Mencej, Éva Pócs (eds.). *Religions*, 15/828 (2024): 1–21.
- Đorđević Belić, Smiljana. „Priče o snovima: ka konceptualizaciji folklornog žanra”. *O pričama i pričanju* 2.0. Nataša Polgar, Ljiljana Marks (ur.). Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2025: 13–54.
- Enli, Gunn Sara, Nancy Thumim. „Socializing and Self-Representation online: Exploring Facebook”. *Observatorio (OBS*) Journal*, 6 /1 (2012): 87–105.
- Farina, Mateo. „Facebook first post telling”. *Journal of Pragmatics*, 90 (2015): 1–11.
- Farina, Mateo. „Using Conversation Analysis for Examining Social Media Interactions”. *Frontiers in Artificial Intelligence and Applications*, 332 (2020): 172–177.
- Gündüz, Uğur. „The effect of social media on identity construction”. *Mediterranean Journal of Social Science*, 8/5 (2017): 85–92.
- Haverinen, Anna. „Facebook, Ritual and Community – Memorialising in Social Media”. *Ethnologia Fennica*, 42 (2015): 7–22.
- Hoondert, Martin, Suzanne van der Beek. „Introduction”. *Ritual in a Digital Society*. Martin Hoondert, Suzanne van der Beek (eds.). Amsterdam: Institute for Ritual and Liturgical Studies, Protestant Theological University, Institute for Centre for Religion and Heritage, University of Groningen, 2019: 1–26.
- Kõiva, Mare, Liisa Vesik. „Contemporary Folklore, Internet and Communities at the beginning of the 21st Century”. *Media & Folklore. Contemporary Folklore IV*. Mare Kõiva (ed.). Tartu: ELM Scholarly Press (2009): 97–117.
- Manovich, Lev. *The Language of New Media*. Cambridge: MIT, 2002.
- Marić, Petra. „Etnologija snova. Iskustva etnologa na terenskim istraživanjima”. *Ethnologica Dalmatica*, 21 (2014): 81–102.
- Marwick, Alice E., Danah Boyd. „I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience”. *New Media and Society*, 13 (2011): 114–133.
- Mavroudi, Maria. *A Byzantine book on dream interpretation. The Oneirocriticon of Achmet and its Arabic sources*. Leiden, Boston, Köln: Brill, 2002.
- McNeill, Lynne S. „The End of the Internet: A Folk Response to the Provision of Infinite Choice”. *Folklore and the Internet: Vernacular Expressions in a Digital World*. Trevor Blank (ed.). Logan: Utah State University Press, 2009: 80–97.
- Mladenović, Nikola. „Kultura interneta između stvarnosti i virtuelnosti: neoliberalni izazovi teoriji Manuela Kastelsa”. *Sociologija*, 61/4 (2019): 550–564.
- Mladenović Mitrović, Marina, Aleksandra Bjelić. „Balkan Parent(s) in Short-form Videos on Social Media”. *Slawistyka. Folklorystyka*, 14 (2025): 138–165.
- Musso, Pierre. „Network ideology: from Saint-Simonianism to the Internet”. *Pierre Musso and the Network Society*. José Luís Garcia (ed.). Springer International Publishing, 2017: 19–66.
- Neil, Bronwen. *Dreams and Divination from Byzantium to Baghdad, 400-1000 CE*. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Petrović, Dalibor. „Od društvenih mreža do umreženog društva: jedan osvrt na makro mrežni pristup u sociologiji”. *Sociologija*, 49/2 (2007): 161–182.
- Peck, Andrew. „Introduction: Old Practices, New Media”. *Folklore and Social Media*. Andrew Peck, Trevor J. Blank (eds.). Logan: Utah State University Press, 2020: 3–23.
- Perkins, Maureen. „The Meaning of Dream Books”. *The Interpretation of Dreams from Ancient Greece to Modern Psychoanalysis*. Daniel Pick, Lyndal Roper (eds.). New York, London: Routledge, 2004: 125–135.

- Pešikan-Ljuštanović, Ljiljana, Lidija Delić. „Predanje o čudesnom izlečenju – trideset godina kasnije”. *Narodna umjetnost*, 60/2 (2023): 29–41.
- Radenković, Ljubinko. „Narodne molitvice”. *Folklor u Vojvodini*, 7 (1991): 70–78.
- Radulović, Nemanja. „Contemporary Magic Healing in Serbia and New Age”. *Studies on Western Esotericism in Central and Eastern Europe*. Nemanja Radulović, Karolina Maria Hess (eds.). Szeged: JATE Press, 2018: 179–190.
- Scheepers, Daan, Naomi Ellemers. „Social identity theory”. *Social Psychology in Action: Evidence-Based Interventions from Theory to Practice*. Kai Sassenberg, Michael L.W. Vliek (eds.). New York: Springer, 2019: 129–143.
- Shulman, David, Guy G. Stroumsa (eds.). *Dream Cultures: Explorations in the Comparative History of Dreaming*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1999.
- Stanković, Milutin, Zoran Popac. *Ilustrovani horoskop*. Beograd: ŠIP Srbija, 1976.
- Stewart, Charles. „Introduction: Dreaming as an object of anthropological analysis”. *Dreaming*, 14/2–3 (2004): 75–82.
- Tedlock, Barbara (ed.). *Dreaming. Anthropological and Psychological Interpretations*. Santa Fe: School for Advanced Research Press, 1992.
- Tedlock, Barbara. „Sharing and interpreting dreams in Amerindian nations”. *Dream Cultures: Explorations in the Comparative History of Dreaming*. David Shulman, Guy G. Stroumsa (eds.). Oxford, New York: Oxford University Press, 1999: 87–103.
- Trubarac Matić, Đorđina. „Communication in Heroic Decasyllable in Contemporary Serbian Language”. *Гласник Етнографског института САНУ*, 73/2 (2025): 165–186.
- van der Beek, Suzanne. „Post-Camino Storytelling: Navigating Transformation in a Digital Age”. *Ritual in a Digital Society*. Martin Hoondert, Suzanne van der Beek (eds.). Amsterdam: Institute for Ritual and Liturgical Studies, Protestant Theological University, Institute for Centre for Religion and Heritage, University of Groningen, 2019: 65–79.
- van Dijk, José, Thomas Poell, Martijn de Waal. *The Platform Society*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Wigzell, Faith. „The dreambook in Russia”. *Dreams and History. The Interpretation of Dreams from Ancient Greece to Modern Psychoanalysis*. Daniel Pick, Lyndal Roper (eds.). New York, London: Routledge, 2004: 179–197.
- Žakula, Sonja. „The People’s Pygmy Princess and Female Rage: Memes featuring Moo-Deng”. *Гласник Етнографског института САНУ*, 73/2 (2025): 65–85.

Smiljana Djordjević Belić

DREAMING AT THE AGE OF DIGITAL CULTURE

Summary

The paper offers an analytical deliberation of the dreaming culture in digital space in Serbia by focusing on some of the most important aspects of its reflection and creation in such an environment. The first segment is devoted to an overview of online dreambooks features, with a special emphasis on establishing the parallels with the former dreambook literature tradition, but also on pinpointing the transformations (on the level of content and its presentation, knowledge communication channels and the like). The second the-

matic block encompasses dream and dreaming narrations in general in virtual communities (forums and social networks). Alongside thematic, motif, and structural features of the narrations, what is specially analyzed are the roles of the communication participants, strategies of positioning in such communities, mechanisms of context establishing. In that sense, digital space is seen as the space of beliefs articulation and their polylogical negotiation, that is—as the space of discursive practices which make it possible for a community/communities to shape and interpret their own experience. Symultaneously, these processes showcase how individual experiences interpolate into dreaming culture in the digital environment. It is discovered that dreaming culture in this framework retains the continuity of traditional genres and folkloric cultural practices, opening up, at the same time, the space for the new forms of participation, communication, and interpretative models (re)shaping.

Keywords: digital culture, dreaming culture, dreams, dream narratives, dreambook, digital performance, digital ritual.